

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Sociologický a psychologický pohled na rodinu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Ivan Nedoma

Vypracovala:
Silvie Švehlová, DiS.

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Sociologický a psychologický pohled na rodinu zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Vdne.....

.....

Silvie Švehlová

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Ivanu Nedomovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

.....
Silvie Švehlová

OBSAH

Úvod.....	2
1. Funkce rodiny.....	4
1.1 Reprodukční funkce.....	4
1.2 Ekonomická funkce.....	5
1.3 Výchovná a vzdělávací funkce.....	6
1.4 Zabezpečovací funkce.....	7
1.5 Emocionální funkce.....	8
1.6 Shrnutí.....	9
2. Vliv socializace a vnější působení na rodinu.....	10
2.1 Vnitřní zaměření rodiny.....	10
2.2 Založení rodiny.....	11
2.3 Socializace v rodině.....	14
2.4 Volný čas.....	17
2.5 Vliv masmédií.....	18
2.6 Vliv státu na rodinné klima.....	20
2.7 Shrnutí.....	21
3. Současné pohledy na vztahy v rodině.....	22
3.1 Pokles porodnosti.....	23
3.2 Význam školy.....	24
3.3 Postavení členů rodiny.....	25
3.4 Role v rodině a význam komunikace.....	26
3.5 Vývoj partnerských vztahů.....	30
3.6 Gender.....	31
3.7 Homosexualita	33
3.8 Shrnutí.....	35
4. Rozvod.....	36
4.1 Problematika a dopady rozvodu.....	36
4.2 Syndrom zavrženého rodiče.....	40
4.3 Shrnutí.....	41
Závěr.....	42
Resumé.....	44
Anotace.....	45
Použitá literatura a zdroje.....	46
Seznam příloh.....	48

ÚVOD

Rodina je dle mého názoru těžištěm udržujícím společnost v chodu. Rodina tvoří společnost a zabezpečuje budoucnost každého jedince. Bez ní bychom zde nebyli a nemohli pokračovat v jejím poslání. Rodina patří stále mezi často diskutovaná témata, i když se jí zabývalo a pořád zabývá mnoho odborníků, kteří se snaží proniknout do vnitřních vazeb a zjistit obecnější podmínky jejího fungování a působení na členy i společnost jako celek. Existuje řada teorií o rodině, avšak jelikož se společnost stále mění a vyvíjí, rodina, která je tvořena členy společnosti, se také přeměňuje a tím pádem se objevují stále nové neprobádané oblasti a diskuze.

Jako téma bakalářské práce jsem si zvolila „Sociologický a psychologický pohled na rodinu“. A to z toho důvodu, že rodinu považuji za pilíř populačního rozvoje. Vnímám existenci rodiny jako instituce za jedinečnou a nezaměnitelnou oporu společnosti. Ze sociologického pohledu je rodina významná pro společnost jako celek a zabezpečuje socializaci svých členů, především dětí. Z psychologického pohledu je rodina nejvýznamnějším činitelem pro vývoj osobnosti dítěte a jeho další směřování a rozvoj základních psychologických aspektů. Budu se tedy zabývat oběma těmito stránkami, které rozpoznávají základní stavební prvky fungování rodiny, ovlivňování a usměrňování duševního vývoje jedinců a sociální význam vzájemných vazeb jednotlivých členů rodiny. V bakalářské práci budu pojednávat o rodině jako základní stavební složce společnosti, budu se věnovat aktuálnímu vývoji a změnám, které přicházejí s rozvojem společnosti. Zaměřím se na změny ve vztazích.

Cílem mé práce je popsat význam změn a vývoj chápání rodiny v současných trendech. Výsledkem bude zhodnocení pozitivních změn ve vývoji rodinných vztahů a postojů společnosti k rodině. Jaké jsou témata, o nichž se nyní hovoří otevřeněji a jak je nahlíženo na vývoj funkcí rodiny a rolí v rodině? Jak se mění očekávání kladená na tradiční skladbu členů rodiny?

Zaměřím se na popis nejdůležitějších aspektů rodiny, které tvoří její základní stavební prvky pro její působení vnitřně i navenek. Budu se věnovat funkcím rodiny, socializaci probíhající uvnitř a významu vlivu na její členy a také psychologickému aspektu rodinných vztahů a vývoje jedince v rodině. Dále se zaměřím na výrazné změny v pohledu na rodinu a

její význam pro společnost jako celek. Popíšu moderní rodinu a její proměny v kontextu historických společenských změn a významného mezníku roku 1989.

Současná společnost má nové nároky na rodinu a její fungování a otevírá řadu otázek a témat jako je fenomén nesezdaného soužití či rozvodovost. Rozvodu věnuji celou kapitolu, jelikož považuji změny rodinného zázemí za určující na vliv a rozvoj duševní i sociální stránky jedince. Proto se těmto tématům budu ve své práci věnovat a pokusím se nalézt, jaké jsou nové trendy v rodině a jaké problémy jimi způsobené se následně vynořují. Dotknu se i tématu homosexuality, která donedávna patřila mezi tabu společnosti.

1. FUNKCE RODINY

Společnost je produkcí seskupení populace, která vyznává určité hodnoty a produkuje celospolečenské klima, jež je sestaveno na základě fungování rodiny prostřednictvím vyjadřování potřeb jednotlivých členů. Přičemž rodina v rámci svého působení mezi jednotlivými členy naplňuje určité funkce, které jsou společností očekávané, aby byl zajištěn stabilní sociální základní prvek umožňující nejen vznik, ale i následný a neustálý vývoj populace.

„Hlavní funkce rodiny spatřujeme především v uspokojování potřeb a zájmů členů rodiny, jež zabezpečuje rodina v souladu s potřebami a zájmy celé společnosti“ (Pachl, 1983, s. 78). Jelikož jedinec ve svém vývoji potřebuje uspokojit řadu základních potřeb, rodina je prvotní přirozeným zprostředkovatelem plnění těchto níže popsaných funkcí. A tyto funkce se odvíjejí od celkových změn ve společenském systému, který má dopad na fungování rodiny a působí na zaměření rodiny více na emoční stránku vzájemných vazeb a také zajištění ekonomické stability rodiny. „V sociálním světě, kde se hlavní hodnotou stalo individuální „já“, si rodina zachovává jeden užitečný rys. Dokáže každému pomoci, aby se rozvinul v autonomní osobnost“ (Singly, 1999; s. 93).

Rodina a její zaměření se proměňují a zaměřují vlivem společenského klimatu, které je určující pro všeobecné vnímání a požadavky na rodinu. V každé době rodina plní funkci reprodukční, která má zajistit budoucnost společnosti pro nové členy. A hlavní důraz je brán na citovou funkci, jež považuje dítě za výsledek emocionálního spojení muže a ženy. Dnešní společnost je zaměřena na poskytování služeb k uspokojení nezákladnějších potřeb a proto se rodina může obracet ven se svými požadavky a potřebami zabezpečit jednotlivé členy v nejrůznějších oblastech (Singly, 1999).

1.1 Reprodukční funkce

Rodina je nejpřirozenějším socializačním činitelem jak pro vývoj dětí, tak i pro požadovaný spokojený život rodičů. Pokud rodina plní své funkce vhodným způsobem, naplňuje tak své poslání a zabezpečuje stabilní a harmonický rozvoj, charakter a postoje svých členů. V první řadě byla a vždy je brána rodina jako zabezpečovatel prvotního poslání a to reprodukční funkce. Partneři si sami koordinují počet dětí, které přivedou na svět. Ale i tak od nich společnost očekává, že tuto funkci naplní a že vychovají kvalitní členy populace. Reprodukce

úzce souvisí s výchovnou funkcí, která je od rodiny požadována a brána za základní aspekt rodinného života. Rodiče mají morální, ale dokonce i zákonnou povinnost dobře pečovat o své dítě a vychovávat ho trvale s přiměřenými cíly k zajištění co nejlepšího výchovného efektu a tím pádem tvorbě řádného člena společnosti (Pachl, 1983). Reprodukční funkce je nezměnitelná, jelikož plození nových členů populace zabezpečuje její přežití do budoucna a jedná se o biologicky nejpřirozenější pudovou potřebu. V současné době je díky enormnímu vědeckému vývoji umožněno mnoho variant, jak lze dopomoci i při velmi nepříznivých a komplikovaných situacích ženě, aby otěhotněla. Také se začaly praktikovat formy dárcovství, které mají právě neplodným párům pomoci a tyto služby jsou dokonce finančně ohodnoceny, jelikož se jedná o nepřirozený avšak dobrovolný zásah do lidského těla, což jistě vyžaduje určitou kompenzaci a celospolečenskou podporu. Další variantou je také možnost náhradní rodinné výchovy, kde se jedná o adopci či pěstounskou péči nahrazující péči biologických rodičů. Tzn., že se reprodukční funkce přetvořila především v akt partnerů, jež mají více možností jak funkci naplnit, avšak v první řadě se jedná o jejich rozhodnutí. A to hlavně z toho důvodu, že jedinec je brán jako samostatná jednotka sama si volící budoucí životní cesty a sama se rozhodne, zda funkci naplní či ne a jakým způsobem. „Reprodukční funkce rodiny tedy přetrvává. Je však překryta společenskými proměnami, a tedy změnami ve způsobech předávání dědictví (transmise)“ (Singly, 1999; s. 25).

1.2 Ekonomická funkce

Na reprodukční funkci, která zajišťuje rozšíření dalších členů společnosti, navazuje z pohledu zajištění převážně materiálních požadavků funkce ekonomická. Rodina je samostatnou jednotkou a činitelem, který má za cíl uskutečnit a poskytnout prostředky potřebné k fungování rodiny k čemuž potřebuje získat dostatek finančních prostředků.

Rodina dále zabezpečuje ekonomickou funkci, která udržuje potřebnou finanční hladinu pro uspokojování základních potřeb a dále pak potřeb mimořádných a hlavně rozdílných zájmů jednotlivých členů. Tuto funkci většinou přebírají rodiče, jež se snaží nalézt vhodné zaměstnání s odpovídajícím platem, tak aby bylo zabezpečeno vhodné bydlení, vybavení bytu, nezbytné jídlo, potřebné oblečení a další požadované prostředky vedoucí ke spokojenosti všech členů rodiny. Děti se mohou spoluúčastnit ekonomické funkce, až dosáhnou odpovídajícího věku a pak je na výchově rodičů, zda se podílejí na domácnosti nebo se začnou osamostatňovat, či svůj přivýdělek používají pouze pro osobní potřebu. Ekonomická

funkce souvisí se spotřebou rodiny, jelikož rodiče jsou zodpovědní za zabezpečení této funkce, musí také odpovídajícím způsobem řídit výši nákladů rodiny (Pachl, 1983).

Naplnění materiálního a finančního zajištění rodiny je považováno za základní a nezbytný prvek pro zabezpečení správného fungování rodiny. Navíc stále více je kladen důraz na kvalitní vybavenost domácnosti, umožnění využívání poskytovaných služeb a účast na kulturních akcích, což se samozřejmě promítá do finančních nákladů rodiny, jelikož se většinou jedná o úhradu za více členů. Rodiče samozřejmě chtějí zajistit svým dětem, vše na co si vzpomenu a mít tak spokojený rodinný život, bohužel samotné náklady na základní potřeby jako je jídlo a bydlení se častokrát stávají z platu otce a rodičovského příspěvku matky těžko udržitelnou situací.

Jak bylo výše zmíněno v současnosti je brigádní přivýdělek pro studenty obvyklým příspěvkem do rodinného rozpočtu, tím způsobem, že se student dokáže částečně postarat o své potřeby a zájmy. Pro rodinu to má velký význam, kdy se dítě osamostatňuje a získává pocit vlastního významu a zodpovědnosti. Bohužel existuje stálý nátlak společnosti, kdy je každá služba a produkt sice povolna, ale neustále v rámci vývoje hospodářství přehodnocován na cenně a finanční náklady se zvyšují s rozvojem a kvalitou v oblasti poskytovaných služeb. Což vede k neustálé snaze získání co nejvyšších možných příjmů ze zaměstnání.

Ekonomická funkce velice zamíchala vztahy v rodině, jelikož v dnešní konzumní společnosti, kdy muž i žena vyvíjí snahu o dosažení co nejlépe ohodnoceného zaměstnání, se tak ubírají o čas trávený s rodinou. Rodina produkuje ryze emocionální vazby, ale také chce zabezpečit, aby byly naplněny všechny i materiální potřeby jejích členů a proto je na finanční stránku kladen důraz hlavně skrze potřeby dítěte. Bohužel skrze to, že společnost a stát nabízí mnoho možností, ale také variant a odborných aktivit, rodina se začala obracet se svými problémy na další subjekty. Množství různých vzdělávacích programů a poraden je čím dál tím více a dbá se přitom na kvalitu a efektivitu služeb. Rodina však může přestat působit vnitřně při krizových životních situacích svých členů a tím pádem nedochází k přirozenému procesu zvládnání krize spojené s podporou rodiny (Havlík, Kóťa, 2002).

1.3 Výchovná a vzdělávací funkce

Rodina především vychovává a vzdělává své členy v rámci běžných situací, kdy se jedinci učí základním pravidlům a normám fungování společnosti a projevování vlastních

intencí navenek. Rodiče vychovávají své potomky celoživotně a snaží se je poučit o praktických životních potřebách. Škola nastupuje vedle působení rodičů a částečně přebírá výchovnou funkci a převážně se věnuje vzdělávání a rozvoji schopností a dovedností dítěte. I když získávání informací o okolním světě, bylo prvotní v rodině, škola se začala více zaměřovat na základní potřeby vzdělávání a výchovy a proto přebírá od rodiny tyto funkce.

Vzdělávací funkce se tedy přesunula na vnější prvky, jako je vzdělávací školní proces, jenž je brán jako základní nositel pro získávání potřebných informací a dále jde o možnosti nejrůznějších zařízení a kurzů, využití internetu atd. což se zaměřuje hlavně na schopnost samostudia (Havlík, Kóřa, 2002). Škola a ostatní druhy vzdělávání mají v současnosti obrovský význam a společnost nastavuje určité požadované standardy dosaženého vzdělání, které jsou pro jedince určující pro jeho zařazení do určité sociální vrstvy. Získání požadovaného postavení ve společnosti si jedinec může pomoci zajistit především určitým stupněm vzdělání, jež je společností bráno za dostačující a vyhovující pro danou oblast. Vzdělanost se zaměřuje na multikulturní oblast a je věnován důraz především na schopnost získávání potřebných informací, jelikož je svět přehlcen zdroji těchto informací a pro orientaci ve společnosti a uplatnění v životě, musí být jedinec schopen nalézt právě ta data, která jsou po něm vyžadována.

1.4 Zabezpečovací funkce

Dále můžeme hovořit o funkci zabezpečovací, jež se prokazuje prostřednictvím péče o členy rodiny a zajištění jejich potřeb. Rodina vždy měla zajišťovat ochranu a zabezpečovat kvalitní životní podmínky všem svým členům. Hlavně se to promítá v případě péče o starší či nemocné rodinné příslušníky. Pokud však rodina nedokáže tuto funkci zvládat a plnit, nastupuje za ní stát jako náhradní činitel a opora starající se o jakkoliv znevýhodněné občany. Není-li plněna tato funkce přirozeným a odpovídajícím způsobem, není dostatečně vyvinuta ani emocionální funkce, jejíž hlavní úlohou je projevování a upevňování citových vazeb v rodině (Pachl, 1983). Rodina má působit jako jistota a útočiště před vnějšími krizovými událostmi a proto hovoříme o zabezpečovací funkci. Jedná se o poskytnutí zajištění prvotní ochrany a podpory mezi jednotlivými členy a především v kontextu příbuzných vztahů. Společnost opravdu přebírá tuto funkci v rámci poskytování určitých služeb přesně šitých na míru sociálních problémů a krizových událostí v životě každého jedince. Sice je důležitá mezilidská solidarita, která může pomoci rodině v situaci, kterou nemůže zvládnout pouze v rámci

soukromého okruhu. Ale na druhé straně vazby v rodině, které mají především zajistit právě vnitřní sociální cítění vedoucí ke spokojenosti jednotlivých členů, mohou být vnějšími zásahy poničeny a dojde k rozpadu stabilizace rodinného prostředí.

1.5 Emocionální funkce¹

Každý jedinec má určité emoční prožívání, které spoluurčuje jeho chování a projevy navenek v rámci sociální interakce s dalšími osobami. Vznik vztahu mezi dvěma lidmi je podmíněn určitými vzájemnými citovými projevy. Jelikož je rodina tvořena více členy, dochází mezi nimi k projevům určitých emocí, vzájemných očekávání a požadavků, kdy je vše podbarveno biologickými vazbami.

Rodina je výrazně tvořena emocionální funkcí, na kterou je kladen největší důraz a kvůli níž hlavně bývají rodiny zakládány. Partneři v sobě najdou shodu a zalíbení, které je pro jejich životy nejdůležitějším prvkem, jež stále hledají a následně se rozhodnou společnou lásku obohatit o vlastního potomka. Vyjadřují tím své citové pouto a tak je také dítě bráno a prožíváno. Rodina představuje velice úzký objekt vázaný vzájemnými vztahy a oddělený od okolního světa, před kterým si chce chránit svá tajemství. S emocionální funkcí velice úzce souvisí morálka, jež je členy rodiny vyznávána a stavěna na přední významná místa v celkovém rodinném klimatu (Havlík, Kóřa, 2002). Emocionální funkce navazuje také na všechny ostatní funkce rodiny, jelikož city promítá každý člen do běžných každodenních činností. Jedná se o navázání uspokojivých vztahů a udržování vzájemných citů mezi všemi členy rodiny, jež takto vyjadřují podporu jeden druhému prostřednictvím komunikace a společně tráveného času. Velice důležitý je projevený individuální zájem o všechny členy rodiny, jelikož každý jedinec potřebuje cítit zájem okolí a zájem rodiny v první řadě, protože to prvotně působí na jeho osobnost, prožívání a celkové sociální projevy (Pachl, 1983).

Emocionální funkce je velice významným aspektem rozvoje vzájemných vztahů a zároveň i vývoje psychického rozpoložení jedince, který vnímá toto působení jako zájem o vlastní osobu a způsoby projevů vzájemných citů vypovídají o stabilitě a harmonii rodinné-

¹ „Rodina se definuje především emoční podporou, kterou svým členům zaručuje“ (Singly, 1999; s. 20). Toto jasně vystihuje základní emocionální funkci a její prvotní poslání.

ho prostředí. Emoce se promítají do každodenních událostí, které jsou rodinou a jejími členy prožívány. Výrazně se ukazuje kvalita vztahů v důsledku zážitků z krizových situací.

Rizikové životní situace, kdy rodina neplní dostatečně vhodným způsobem své funkce, jejichž prostřednictvím by zajistila přirozený a kvalitní vývoj dítěte, jsou běžnými událostmi, se kterými se musí potýkat mnoho jedinců. Jedná se např. o nechtěné otěhotnění, kdy se matka dostane do konfliktu s otcem dítěte ještě před jeho narozením a to může mít negativní a devastující dopad na vztah rodičů a také na následně utvářený a nezbytně významný vztah matky s dítětem. S tím je spojená nedostatečná připravenost rodičů na přijetí nového člena do svého nejužšího sociálního okruhu, který bude prakticky celoživotně vyžadovat a potřebovat zodpovědnou péči a vhodné sociální prostředí. Jako další riziko můžeme brát podobnou situaci, kdy se jedná o nesezdaný partnerský vztah, kdy dítě bylo i nebylo očekáváno a plánováno, jelikož formálně nejsou stanoveny určité právní prvky, kterými by mohlo být zabráněno zneužití jedním z partnerů, který by např. matku s dítětem opustil a ani se k dítěti nepřiznal (Dunovský, 1995).

1.6 Shrnutí

Rodina ať se jakkoliv vyvíjí v rámci celospolečenským hospodářským i sociálních změn, stále má snahu v určité míře zajišťovat funkce, které byly výše popsány. Záleží na společenském klimatu, které v té které době právě upřednostňuje většinová populace, které funkce se dostávají do popředí a které jsou považovány za méně významné. V první řadě je upřednostňována emocionální funkce, jež je určující pro vývoj vzájemných vztahů a interakcí mezi jedinci, kdy je dítě především plodem lásky a partnerské sounáležitosti. Navazuje stále základní funkce reprodukční, která je sice v dnešní době zastupitelná určitými vědeckými metodami, vždy je však nutný základ ženy a muže, kteří vzájemným spojením stvoří novou lidskou bytost. Společnost je více konzumní a technologický rozmach umožňuje vybírat z kvanta druhů obchodních produktů. Proto se rodina velice zaměřuje na ekonomickou funkci, která je tvořena snahou zajištění dostatečných finančních a materiálních prostředků pro domácnost a zájmy jednotlivých členů. Funkce výchovná a vzdělávací se přenáší z rodiny na vnější organizace a instituce, především školy, které mohou stupňovat rozvoj intelektuální, psychologický i sociální v rámci svého dlouhodobého působení. Se všemi funkcemi dále souvisí funkce zabezpečovací, která se soustřeďuje především na udržení vnitřního soukromého sociálního okruhu vztahů členů rodiny.

2. Vliv socializace a vnější působení na rodinu

„V nejširším vymezení může být rodina definována jako institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti“ (Možný, 2002, s. 99). A v nejužším pohledu na rodinu se jedná především o socializačního činitele produkovaného vzájemnou interakci mezi jednotlivými členy. Rodina plní v rámci svého působení především určité funkce, které byly popsány v předcházející kapitole. Avšak nejvýznamnější formou vlivu rodiny na vývoj osobnosti jednotlivce je proces socializace. „Socializace vede k osvojování si určitých sociálních rolí, tedy způsobů chování, které sociální okolí od jedince očekává z hlediska jeho věku, pohlaví a společenského statusu, a také situace, v níž se jedinec nachází“ (Nakonečný, 2009; s. 104).

2.1 Vnitřní zaměření rodiny

Působení rodiny uvnitř je určující pro její chápání vnějším světem a sociálním okolím. Z pohledu historického vývoje se měnili hlavně postavení jednotlivých členů, kteří plnili očekávání předávaná z generace na generaci a požadovaná společenským systémem za normu.

Rodina v naší zemi dříve představovala zaměření patriarchálním směrem, kdy je otec hlavním vůdcem, jelikož zabezpečuje rodinu prostřednictvím svého zaměstnání po finanční stránce a tato stránka je vnímána společností za nezbytnou pro naplnění všech funkcí rodiny a hlavně pro uspokojení potřeb všech členů rodiny. V patriarchálně vnímané rodině je muž vůdcem a největší míra zodpovědnosti za zdravý a správný chod rodiny leží na něm (Pachl, 1983).

To, že je muž – otec prostředníkem zajištění fungování rodiny v rámci požadovaných skutečností, se vyvíjelo především z historicky zakořeněných zvyklostí. Jelikož muž měl větší možnosti k dosažení kvalitnějšího vzdělání a k cestám uplatnění se v zaměstnání než žena, měl samozřejmě status důležitosti a významu pro zabezpečení přežití rodiny. Vývojem názorů a postojů preferujících rovnoprávnost se postupně změnilo mínění o absolutním významu muže – otce – živitele pro rodinu. Společnost byla následně nucena přehodnotit tento přístup ryze mužského vnímání a vedení světa a vnímáme také možnost společného vedení rodiny

mužem i ženou, kdy matka také dokáže zabezpečit požadované potřeby a prostředky pro fungování rodiny.

Hovoříme pak o egalitární rodině, která je založena na rovnocennosti mužské i ženské role v rodině, na jejich samostatnosti, toleranci a demokratickém spolurozhodování vzhledem ke všem potřebám dané rodiny. V tomto pojetí rodiny je však určující, jak vnímají oba partneři své role v rodině, zda se shodují v názorech na rodinný život a jak dále plní mezi sebou dohodnuté úkoly. Jelikož je naprosto nezbytné, aby byl muž i žena ve vztahu a při plnění svých úloh ztotožněn se svým posláním v rodině a aby vnitřně přijal plány na vedení rodinného života. Není-li jeden z partnerů spokojený, vede to ke krizi ve vztahu (Pachl, 1983). Krize v rodině se v první řadě týká kvality dlouhodobě budovaných vazeb, kde je nejpodstatnější především vztah mezi partnery. Každý jedinec totiž velice emotivně vnitřně prožívá krizi ve vztahu a navenek projevuje nespokojenost s vývojem situace a snahu zabránit negativním dopadům. Proto se problémy mezi partnery velice často dotýkají všech členů domácnosti a mohou způsobit újmu i v přirozených vazbách mezi rodiči a dětmi.

V egalitární rodině se jedná o rovnocennost obou partnerů, např. když každý vykonává jiné činnosti, ale výsledný efekt je brán stejně hodnotný pro celkovou kvalitu života rodiny. Nebo se může objevit přístup, kdy žena a muž mají naprosto stejné pozice a za předpokladu souhlasu obou, se angažují v profesní i osobní oblasti oba stejně. Vše závisí na dohodě dvou partnerů, a jestliže si neporozumí v těchto základních věcech, jak bude zabezpečen chod domácnosti a celkové funkce, jež má rodina produkovat, pak se rodina může zhroutit. Jedním z problémů nerovnosti mezi partnery je možná soutěživost či nevyzrálost pro zabezpečení harmonického vztahu a následné vhodného prostředí pro péči a výchovu dětí. Proto je nezbytná hodnotová a postojová připravenost a vyhraněnost manželů hledajících co nejefektivnější a nejkvalitnější možnou cestu k prožití spokojeného a smysluplného rodinného života (Pachl, 1983).

2.2 Založení rodiny

Vnitřní vazby tvořené v rámci partnerských vztahů se utvářejí již před založením rodiny a stále se vyvíjejí i po formálním uzavření sňatku či zplodění potomka.

Rodina tvořená mužem, ženou a dětmi je brána jako individuální jednotka, která preferuje nezávislost a osobitost. Širší sociální okruh příbuzných je však v mnohém prospěšný

např. při pomoci v situaci krize či finanční nouze, jelikož se tak rozšiřuje sociální okruh osob využitelných pro řešení dané problematické události (Singly, 1999).

Prvním krokem pro založení rodiny byla a zatím stále je považována svatba. Okolí následně od manželů očekává v blízké době založení potomstva a tím stvoření základní jednotky společnosti, která tak splní svůj požadovaný reprodukční účel. Sňatek je považován za životní událost dvou partnerů, což je velice specifický jev, jelikož je poznamenán vnímáním a požadavky kladenými společností na formálnost vztahu a také je sňatek volbou dvou odlišných osobností, které takto rozhodnou o společném soužití a dalších cestách životem. Dokonce se hovoří o sňatkovém trhu, jelikož tak jako například na pracovním trhu se prolínají ekonomické zákony nabídky a poptávky, zde se také střetávají požadavky a plány jedinců s hledáním vhodného životního partnera a rodiče. Vše je to spojeno s vývojem osobnosti, jež v určitém věku, což je v dnešní době velice individuální záležitostí, začnou s uvažováním nad volbou vhodného partnera pro založení rodiny. Věk je velice určující z pohledu obou partnerů, ať už se jedná o atraktivitu či tikání biologických hodin. Výběr vhodného partnera je ovlivněný místně, etnicky, nábožensky, vzdělanostně a dalšími faktory, které jedince vedou životem a se kterými se ztotožňuje jako významnými pro volbu vhodného partnera (Možný, 2002).

Antikoncepce dala nové možnosti a uvedla změny v přístupu k reprodukční funkci rodiny. Žena se tímto způsobem může velice efektivně chránit před otěhotněním, což nebylo dříve běžné a také proto častokráte první vážnější vztah znamenal také první dítě. Nyní se partneři mohou dohodnout na tom, kolik budou mít dětí např. podle jejich finanční situace. Jelikož partneři dle svých zálib a cílů věnují svůj čas hlavně tomu, co považují za důležité, někteří mohou zvolit profesní dráhu na úkor založení rodiny. Antikoncepce změnila pohled na sexuální život a s ním velice úzce spojený vstup do manželství, který byl dříve jasným vyústěním, jelikož často již bylo dítě tzv. na cestě. Ženy tak získaly prostředek jak zamezit nechtěnému těhotenství a do sexuálního života partnerů vstoupila větší svoboda, volnost a to bez vedlejších následků, jež by výrazně změnily celý život partnerů. Proto biologická a reprodukční funkce rodiny přestaly být prvotním projevem vzniku manželství. Veškerý následný vývoj společnosti související s přijetím faktu, že díky tomuto je s vysokou efektivitou možné regulovat a pouze mezi partnery volit o počtu dětí, vedl ke stálému snižování porodnosti.

A uvolněnější postoj veřejnosti k otevřené informovanosti o sexualitě a standardnímu využí-

vání antikoncepce vedl také částečně k normalizaci rozvodu, který umožňoval nespokojeným partnerům dále si užívat života a nalézt vhodnějšího partnera.

Manželství se uzavírá ze svobodné vůle po dohodě mezi mužem a ženou, kteří takto vyjadřují své vzájemné city a společné myšlenky a životní úmysly. Jejich rodiče nemají žádné pravomoci zasahovat do této volby či budoucích záměrů jejich dětí, avšak jistě stále existuje a pro mnohé je důležitá vzájemná podpora a pochopení ze strany tchánů a tchýní. Rodiče manželský pár podporují v takové míře, v jaké je jim to dovoleno, aby byla stále zajištěna soběstačnost a samostatnost. I tak samozřejmě prarodiče hrají významnou roli, kdy mohou zajišťovat pomoc při výchově svých vnoučat, či z ekonomického hlediska týkajícího se možného dědictví (Singly, 1999). Pro manželství a následné fungování založené rodiny, které je tedy podstatné sociální okolí tvořené jak prarodiči a dalšími příbuznými osobami, tak i dalšími známými i neznámými lidmi vstupujícími do sociálních interakcí a životních událostí rodiny.

Trvalost je velice významný aspekt pro samotný vývoj a následné sociální působení rodiny na své členy i okolní společnost. Psychické i fyzické dozrávání a utváření osobnosti je dlouhodobý a téměř celoživotní proces jedince, proto je nutné, aby byly zabezpečeny vhodné podmínky. Tyto podmínky zabezpečuje okolí jedince a především jeho sociální vztahy a vazby, na něž v první řadě působí rodina jako sociální instituce. Rodina se zakládá po určitém navázání krátkodobého či dlouhodobějšího partnerského vztahu, kdy dochází k určité shodě alespoň jednoho partnera, že je potřeba provést další krok vedoucí k nastolení trvalosti tohoto partnerství. Je to svobodné rozhodnutí obou jedinců, které požaduje určitou investici, angažovanost, risk. Manželství může být zrušeno, což na jednu stranu umožňuje únik a novou šanci nalezení nového vztahu pro oba nespokojené partnery. Na druhou stranu rozvod se pro mnohé stává běžnou situací, jež jim poskytuje rychlý možný únik od zodpovědnosti vložené do manželství, což může mít velice negativní dopad na rodinu jako celek (Možný, 2002).

V dnešní době je velice obtížné obsáhnout způsoby zakládání rodiny, či určit jaká situace se již dá vnímat jako proces založení rodiny. Jedná se o to, že svatba začala být určitým nadstandardem, který zasáhne hlavně finanční rovinu a je na rozhodnutí partnerů, zda je v jejich možnostech si svatební obřad zařídit a kolik jsou ochotni do této události investovat².

² V příloze č. 1 se nachází graf odkazující na počet dětí narozených mimo manželství, což je možným vyústěním právě ekonomicky zhodnoceného jednání partnerů, kteří vnímají sňatek za finančně zatěžující, což je samozřejmě i pořízení potomka a proto se rozhodnou pro společný život v nesezdaném soužití.

Starší generace dnešních babiček i rodičů byli ze své doby, kdy byla svatba jasným a jediným možným dalším krokem v navázaném vztahu dvou lidí, nyní nedokážou pochopit dlouhodobé udržování vztahu, jež se na začátku „neposvětil“ svatebním obřadem. Bohužel vše má své pro i protistránky. Vnímáme jako velice pozitivní, když dva lidé, jež k sobě chovají vřelé a láskyplné city, mohou na svém vztahu pracovat delší dobu, poznávat se, hledat kompromisy a tak budovat co nejkvalitnější vztah, kde se oba budou cítit spokojení. Proto není nutné, aby se po seznámení partneři ihned vrhali do manželství, jelikož tento institut jako takový sám o sobě nezaručí to, že budou spolu šťastní a prožijí společně harmonický život. Pro dobré vybudování vztahu, který následně může vést k založení rodiny, je velice důležité společné soužití partnerů, v němž si společně a dobrovolně stanoví za cíl být spolu a následně toto může vyvrcholit svatbou, jež je sváže i formálně.

2.3 Socializace v rodině

„Životaschopným a plně rozvinutým ve své druhové, lidské kvalitě se pak jedinec stává tím, že se socializuje; že přejímá kulturu a civilizaci za své, stává se jejich součástí, činí z nich regulativy svého života“ (Helus, 2009; s. 208). Rodina přirozeně působí na své členy a v rámci komunikace si mezi sebou předávají získané poznatky o světě a možnostech přístupu k určitým událostem. Proto je proces socializace přirozeným vyústěním sociálních interakcí, kdy dítě získává povědomí o světě prostřednictvím postojů, chování a projevů svého rodiče.

Rodina je z psychologického hlediska malá neformální skupina, která je spojena biologickými vazbami a prostřednictvím manželství institucionalizována. Členové jsou ve stálé interakci, která je zabarvena emoční stránkou a vzájemně si utvářejí a předávají určitá vzorová chování. Rodinné prostředí působí na celou skupinu především usměrňováním předem daných požadovaných rolí každého jedince a také tvorbou norem a hodnot uvnitř a zároveň navenek projevovaných postojů. S tímto vším se pojí solidarita a konformita³ skupinového jednání, které je v rámci socializace utvářeno uvnitř rodiny (Nakonečný, 2009).

Socializace v rodině je dalším přirozeným a očekávaným procesem, kdy na sebe vzájemně působí rodinní příslušníci a nejvýznamnější úlohou je socializace dítěte. Rodičovství je

³ Konformita, která ovlivňuje chování a postoje jedinců začleněných do společnosti „znamená chování shodné s normami, přizpůsobení se těmto normám“ (Nakonečný, 2009; s. 390).

stálý proces, avšak je absolutně odlišný u každého jedince, jedná se o velice individuální proces, jelikož každé dítě je jiné a utváří svoji osobnost. Od narození má rodina určitou sociální autonomii v rámci procesu socializace dítěte. Dalším enormně vlivným prvkem je skupina vrstevníků a další okolní prvky v rámci procesu socializace. Školní docházka sama o sobě působí jako dělicí prvek na skupiny vrstevníků, jež se dále ovlivňují. Vzdělávací systém je dalším velice významným a déle trvajícím faktorem v procesu socializace, kdy přebírá částečnou zodpovědnost za již vzniklé charakterové vlastnosti a postoje dítěte získané a přijaté v rámci rodinné socializace (Možný, 2002). V rodině probíhá primární socializace, která zprostředkovává základní prvky potřebné pro vývoj sociálních a psychických stránek jedince. Dále na ni navazuje socializace sekundární, jejímž nositelem je vnější sociální prostor mimo rodinné prostředí. Především se jedná o vliv školy a celého vzdělávacího systému, společně s dalšími institucemi a velice výrazným vlivem vrstevníků. Socializace v dospělosti probíhá hlavně v rámci sociální interakce s druhými lidmi, kde dochází k získávání nových názorů, postojů a informací produkovaných a vyznávaných populací (Nakonečný, 2009).

„Osobnost jedince musíme vždy vidět v průsečíku působení vnitřních dispozic a vnějších vlivů, jako jedinečnou syntézu jeho vlastností a chování, procesů biologických, psychologických a sociálních. V těchto procesech jedince ovlivňuje přírodní, kulturní a sociální prostředí, on zase naopak působí na ně“ (Havlík, Kóťa, 2002, s. 43)

Rodina je prvotním socializačním činitelem, kde se dítě hlavně učí uspokojovat své základní potřeby a vyvíjet se v rámci citových vazeb. Škola nastupuje v raném vývoji osobnosti jedince a dlouhodobě působí také jako socializační prvek v jeho životě během školní docházky. Ve vzdělávacím procesu se však také jedná, mimo rozvoj vztahových a přátelských vztahů s vrstevníky či autoritou v postavě učitele, o získávání základních a potřebných informací pro začlenění se a působení jedince ve společnosti (Pachl, 1983). V procesu socializace jedinec částečně prostřednictvím vrozených dispozic reaguje na sociální okolí, bere si z něj potřebné i méně potřebné aspekty a z těch dále utváří vlastní hodnotové a postojevé rámce, jež mu umožňují začlenění se do společnosti a adaptaci na vnější podmínky a události, s nimiž se musí vyrovnávat. Jedinec se potýká tedy s vlastními biologicky danými možnostmi, na něž navazuje sociální učení prostřednictvím dopadu sociálního okolí jedince v rámci jeho výchovy v rodině a následně ve škole. Proces socializace nemá standardní vývoj, jedná se o absolutně individuální cestu jedince za nalezením a objevením přístupů a reakcí na vněj-

ší podmínky, avšak změny se týkají také vývoje a modernizace okolního sociálního prostředí (Havlík, Kóťa, 2002).

Rodina je pro dítě prvotním impulsem v procesu socializace. Tento proces je permanentní a pro správný vývoj a rozvoj osobnosti dítěte nepostradatelný. Prvotním cílem je uspokojení základních potřeb dítěte, aby nedocházelo k nějakému psychickému, fyzickému či jinému strádání. Rodina nejenže v přirozené formě působí všemi svými funkcemi na všechny své členy, ale dítě je nejprve nesamostatnou jednotkou, kterou může jakýkoliv minimální negativně zabarvený čin, vyvést z rovnováhy a směřovat vývoj špatným směrem. Dítě rozpoznává a především se citově poutá ke svým rodičům a blízkým osobám, jež jsou s ním v denním kontaktu a od nichž přebírá vzorce chování a myšlení (Pachl, 1983). Pro dítě jsou velice důležité všechny okamžiky od narození pro správný vývoj psychické i fyzické stránky. Matka je prvním činitelem v procesu socializace, kdy je mezi ní a dítětem velice úzká vazba a proto je důležité, aby byl navázán dostatečně silný emociálně stabilní vztah. Proces socializace je ovlivněn vnímáním společnosti, jaké sociální role dítě má plnit a čím se v daném věku má zabývat. Je otázkou, jakou dobu dětství vlastně trvá a co by mělo být jeho náplní, aby se dosáhlo co nejkvalitnějšího socializačního výsledku. Pohled na toto se různí v rámci odlišných kultur, společenského zázemí, či státního zřízení. Dítě by se mělo věnovat hře, rozvoji komunikace a sociální interakce, získávání informací a dalším aktivitám, aby se vyvinulo v stabilní, duchaplnou a sociálně harmonickou bytost. Zhruba po 10 roku se dítě vmíchává a stává více závislým na členství v sociální skupině vrstevníků, kteří začnou představovat nejdůležitější aspekt v jejich životě a stávají se dalšími nositeli socializace jedince. Velice důležitý je vývoj vzájemných vztahů a sociální interakce, které zde probíhají a utvářejí dále pohled na okolní svět a vznik nových převzatých názorů, postojů a hodnot. Jedinec však musí plnit očekávání daná skupinou vrstevníků, jelikož sociální kontrola zde probíhá velice důsledně a sankce za nedodržování konformity ke skupině jsou pro jedince velice bolestné (Havlík, Kóťa, 2002).

Čas krácený pro rozvoj a socializaci v rodině se přenesl nejen do školního prostředí, kde je vnímán především vliv vrstevníků a autority učitele, ale čas se rozprostřel také do způsobu trávení volného času a využívání informačních médií jako je televize a internet (Singly, 1999). Dětství se díky školní docházce prodloužilo a význam školní výchovy se promítá někdy až do dospělosti, jelikož studium na vysokých školách je dnes v celku běž-

nou variantou po skončení středoškolského vzdělání. Na druhou stranu, však tímto časem stráveným ve školním prostředí, bylo ubráno času tráveného přímo v rodině.

„Socializace je socializací osobnosti v tom smyslu slova, že se týká člověka v jeho celistvosti – tzn. úhrnu jeho vlastností i směřování jeho životní cesty. Ovlivňuje zásadním způsobem nejenom jeho psychiku, ale promítá se i do jeho tělesnosti“ (Helus, 2009; s. 207). Dle této definice je jasný význam socializace pro rodinu. Je otázkou, zda dokáží socializaci v rodině nahradit jiné instituce, které v dnešní době usnadňují péči o děti a rozvolňují náplň času tráveného pouze v rodinném prostředí.

2.4 Volný čas

Rodina se mimo jiné vyznačuje tím, že se členové setkávají během dne při různých příležitostech. Od narození se dítěti věnuje jeho rodič neomezený čas, kdy o něj pečuje. Vzhledem k vývoji jedince a změně jeho potřeb a zájmů posléze začíná jedinec naplňovat určitá svá životní poslání jako je navštěvování školy, dále zaměstnání atd. V rámci toho tráví svůj čas odlišnými aktivitami a s různými lidmi známými i neznámými. Část času zůstává volná a je pouze na člověku, jak si zvolí její náplň. Jedná se o volný čas, který by měl být věnován načerpání nových sil či rozjímání nad důležitými životními otázkami.

Pro dobrý vývoj nejen dítěte, ale každého člena rodiny je velice významnou oblastí čas a způsob trávení volného času. Pro osobnost jedince je to velice významná doba pro určitou regeneraci, uvolnění psychického napětí či věnování se činnostem, jež naplňují smysl užívání si života. Tak jako ve všech dalších oblastech i zde dítě přebírá vzorce viděné ve svém sociálním okolí a proto je velice důležité vhodné využívání volného času i pro dospělého jedince (Pachl, 1983). Rodiče hledají v dítěti možné střípky schopností, které by mohli rozvinout např. prostřednictvím sportovních zájmových aktivit, jež by měli vyplnit jeho volný čas, aby byla zabezpečena stálá aktivita dítěte.

Jelikož společnost produkuje nepřehledné množství služeb a téměř na každou činnost existuje odborná organizace, která je systematicky připravena poskytnout kvalitní služby, mnoho základních a v celku přirozených výchovných prvků se přesouvá z rodiny na vnější činitele. Rodina je vybízena k tomu využívat poskytovaných služeb, které hlásají, že dokáží uspokojit základní potřeby každého jedince.

Proto je kladen důraz na schopnosti dítěte orientovat se a umět zacházet s informacemi produkovanými kolem nás. Instituce sice nabízejí možnost pro rozvoj nejrůznějších schopností a dovedností, avšak také mohou natolik vyplnit čas členů rodiny, kteří se pak setkávají méně a velice těžko si tvoří potřebné citové vazby a hlavně nastává problém se vzájemnou komunikací, jež by měla obohatit a utužovat rodinnou sounáležitost a podporu (Satirová, 2006).

Volný čas je velice důležitým prvkem pro uvědomění si svého individua a oproštění se od nezdravých okolních vlivů, jež mohou být masmédií třeba i neúmyslně předávány. K vhodnému a zdravému trávení životního stylu musí rodiče vést své děti v průběhu výchovného procesu, aby samy byly schopné zvolit si pozitivně zabarvené činnosti, jež povedou k upevnění jejich duševní hygieny. (Havlík, Kóřa, 2002).

Bohužel v dnešní době se spíše setkáváme s tím, že se mění pohled bezstarostnosti a zájmům o dětskou hru, jelikož společnost sama o sobě vyvíjí tlak na dítě a to se snaží dospět co nejrychleji a hlavně se přizpůsobit svému okolí především v podobě vrstevníků. Toto je patrné např. ve snaze o navazování partnerských vztahů mezi stále mladšími a mladšími jedinci. Přispívá k tomu hlavně jistá rychlejší fyzická vyspělost, která má za následek, že dívky i chlapci vypadají starší, než ve skutečnosti jsou a to jim následně otevírá cesty k činnostem a prostředím, kam by se jinak dostali až po dosažení zletilosti. „Současně ale také vyvstává otázka, zda se v průběhu staletí, a zejména posledních desetiletí nezměnilo i samo dítě, zda jeho dětství není jiné, než bylo dříve“ (Helus, 2009; s. 69).

2.5 Vliv masmédií

Na rodinu působí mnoho vnějších vlivů produkovaných okolní společností ve formě následně získaných vlastních zkušeností jedince v nejrůznějších životních situacích na veřejnosti a při komunikaci v běžném kontaktu s neznámými lidmi⁴. Nejvýraznější produkce, směřující právě přímo do jádra semknuté domácnosti je prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků, které do života lidí vstupují téměř v každém okamžiku a jejímž cílem je zaměřit

⁴ Historický vývoj ovlivňující změny společenské, politické, názorové postoje a vnímání rodiny je ovlivněno také kulturními hodnotami, kdy se „...vliv kultury se projevuje kulturně specifickou modifikací určitých vrozených sklonů, a v podstatě tedy také určitým přeprogramováním chování, a zejména pak určitými imperativy (příkazy a zákazy), regulujícími lidské chování“ (Nakonečný, 2009; s. 82).

pozornost a aktivitu jedince požadovaným směrem. Vliv masmédií je v dnešní době bezesporu nezastavitelný a enormní. Jelikož je společností jako standard požadováno mít v domácnosti rádio, televizi a internet, mají tito zprostředkovatelé informací ohromný dopad a význam na každého jedince společnosti.

Bohužel mnohdy nám ukazují zkreslený náhled na věc a nutí své diváky k přijetí propagovaného životního stylu, jež nemusí být tou nejsprávnější cestou a může ubírat jedincům z jejich individuality a nutit jim konzumní názory. Jelikož masmédiá jsou spojovacím prvkem veřejnosti, kdy se k nám přes televizní či počítačovou obrazovku dostávají bezesporu nejrychlejší možnou cestou aktuální informace i z druhého konce světa, význam masmédií na veřejné mínění je velice silný. Jedná se o to, že jedinci v procesu tvorby vlastních názorů, postojů a chování, mohou přikládat reálný význam informacím ze zdroje masmédií a získávat tak spíše klamné vzory a názory, což může vést k tomu, že přestanou hledat vlastní vnitřní stabilitu osobnosti a chtějí se spíše podobat někomu z telenovely. Bohužel společnost je konzumní a masmédiá proto ukazují tu stránku a ty pořady, které se lépe prodají a o které bude zájem. Jenže jestliže jsou v televizi k vidění časté brutální a kriminální výjevy, pak to může u některých jedinců vést k patologickému jednání. Z tohoto důvodu je vhodné, aby rodiče uznali, které pořady spíše rozvíjejí potenciál dítěte než by snižovali jeho toleranci k násilí. Důležitý je tedy objektivní a kritický pohled na to co je prezentováno prostřednictvím sdělovacích prostředků (Havlík, Kóřa, 2002).

Dnešní konzumní společnost opečovaná nepřeborným množstvím poskytovaných služeb, je výrazně ovlivňována reklamou, která je viditelná a vnímatelná na každém kroku. Bohužel ne vždy se jedná o realistickou ukázkou a nabízené služby či produkty jsou spíše zklamáním. Rodina se samozřejmě snaží zajistit co nejkvalitnější životní úroveň všech svých členů, a proto se s důvěrou obrací k možným nabízeným produktům, které slibují dokonalost. Bohužel produkované služby mohou lákat i na nezdravé činnosti, které jsou vhodně prezentovány a u dětí se pak jen s obtížemi rodič dovolává opodstatněného vysvětlení a zamítnutí, jelikož chce svému dítěti samozřejmě dopřát splnění jeho přání (Helus, 2009).

V dětství je jedinec citlivým a vnímavým pozorovatelem, který má zájem o venkovní multimediální svět. Na jedné straně přesycenost nejmodernějšími technologiemi a možnostmi dnešní doby a na druhé straně umožnění zneužití dobré myšlenky a vytvoření špatného vlivu či návyku jedince. To vše obsahuje a produkuje dnešní vyspělý svět, který je ovlivňován především mediální propagací, která určuje nezbytné požadavky člověka na své materiální zajiš-

tění, aby do tohoto světa zapadal. Média mají enormní moc nad každodenními činnostmi a myšlenkami jedinců. „Ve virtuálním světě slábnou zábrany, které nás jinak, ve světě reálném, omezují“ (Helus, 2009; s. 80). Konzumní svět produkuje prostředky, které se mohou velice snadno obrátit v neprospěch svého původního účelu a zprostředkované názory způsobují oslabení vlastního názoru a přirozeného vývoje obohacování získaných informací vlastní aktivitou.

Velkým rizikem je virtuální prostor prostřednictvím internetu, který se rozvinul v posledních letech neuvěřitelnou rychlostí a umožňuje prakticky neomezené možnosti. Využití zabírá pracovní čas a především volný čas, kdy může být vhodným relaxačním či informačním prostředníkem, avšak jedná se vždy o médium zamezující přímou interakci jedinců (Helus, 2009). Internet prožil snad nejrychlejší rozmach ze všech masových médií. Shromáždění nekonečného prostoru informací nabízí jedinečné možnosti jak se dozvědět o problémech a také řešení těchto problémů, což může mít pro rodinu velice významný preventivní charakter. Můžeme na něm nalézt prakticky jakoukoliv informaci, bohužel častokrát se stává, že nemusí být reálně podložena a způsobí tak spíše negativní dopad.

2.6 Vliv státu na rodinné klima

Stát považuje starost o rodinu za základní ze svých povinností. V první řadě se každý jedinec může opírat o mezinárodní dohody, úmluvy a smlouvy, kde se jedná o základních lidských právech. Stát prostřednictvím zákonů dále umožňuje a zakazuje určitá jednání společností požadovaná jako např. rozvod, domácí násilí, adopce, potrat atd. Na míře pomoci rodině závisí politické smýšlení a aktuální politický program vedoucí strany. V každém případě stát poskytuje určité služby, dávky a příspěvky jako kompenzace určitých uznávaných životních událostí a také jako uznání významu rodiny, která si zasluhuje finanční či materiální podporu pro zajištění správného a zdravého fungování.

Rodina se může na stát obrátit v krizové situaci a nemusí se spoléhat na rodinné vazby či dobré sousedské vztahy, což bývalo kdysi zvykem. To však může mít také negativní dopad a jako následek zapojení se rodiny do institucionalizovaného procesu, se může rodina ocitnout v podřadném postavení vůči autoritě, jež by měla být odborníkem a rádcem na požadovanou životní krizovou situaci (Singly, 1999).

2.7 Shrnutí

Rodina je tvořena především vzájemnými vnitřně skrývanými a udržovanými vazbami, které jsou určující mimo jiné také pro stanovení jasných vnitřních norem, hodnot a postavení jednotlivých členů. Kdy se právě úlohy členů rodiny mění dle celospolečenského sociálního vyznání produkujícího rodinu založenou na rovnoprávnosti role muže a ženy v rodině, kde závisí pouze na jejich domluvě a rozhodnutích k jakým typickým či atypickým formám rodinného prostředí se přikloní. Pro rodinu je také určující způsob jejího založení, který se v současnosti změnil ze standardizovaného formálního institutu manželského svazku ve více možných cest, jak utvořit rodinu.

Rodina je pro své členy zdrojem socializace, která jim zprostředkovává cestu do širšího okruhu společnosti k dalšímu rozvoji a nalézání vlastních hranic a hodnot. Působení rodiny i socializace v rodině je ovlivňováno vnějšími faktory produkovanými konzumní společností. Jedná se o formy trávení volného času, který je vnímán jako velice významný pro spokojenost jedince a dosažení jeho harmonického duševního i tělesného stavu. Avšak z pohledu možného pozitivního i negativního působení je určující množství a kvalita nabízených služeb. Dále má v dnešní době velký dopad na vliv rodiny a její působení síla masmédií, která hromadně produkují nepřehledné množství informací, bohužel ale také zkreslují realitu vnímání světa a produkují líbivé prvky konformity. Veškeré působení veřejnosti kromě médií ovlivňuje i státní politika a podpora státu jako garantu rodinné spokojenosti.

3. SOUČASNÉ POHLEDY NA VZTAHY V RODINĚ

V dnešní konzumní společnosti je materiální zajištění prvotními požadavky na zajištění kvalitního rodinného života. Důraz je brán na vybavenost a umožnění využívání všech možných poskytovaných veřejných služeb a servisů. Možnosti vzdělávání v nejrůznějších odvětvích jsou prakticky neomezené a také zážitkové aktivity a zájmové činnosti jsou velice pestré. Bohužel v převážné míře je vše závislé na finančních možnostech jedince, který je tak nucen být dostatečně zajištěn a proto se co nejlépe uplatnit na trhu práce a zajistit si dostatečný příjem. Toto se promítá i do vztahu dítě a rodič, kdy je rodič v zaměstnaneckém poměru, kterému musí věnovat mnoho času a také síly, což pak může chybět právě v rodinných vztazích.

V sociálním okolí rodiny prožívá její člen i osoba, která ji navštíví, určité vnitřní pocity spojené s působením rodinné konstelace vztahů. Tak, jak na nás působí vnější prostředí, které nás obklopuje, vnímáme jeho požadavky a očekávání a hodnotíme naše možnosti výsledného chování, pro které se rozhodneme. Stejně tak ovlivňuje a určitým směrem posouvá vnitřní psychické pochody daná situace, vyžadující vhodnou reakci, která působí na vnitřní prožívání jedince a následné projevy směrem ven k okolí. Prostředí i situace usměrňují vzájemnou interakci členů rodiny, která se následně promítá do vzájemných vazeb a působení na okolí. Důležité jsou nejen pocity jednotlivých členů, kteří vnímají své postavení v rodině a velice citlivě se zaobírají každými projevy ostatních členů rodiny vůči sobě samotným. Významně působí i hodnocení okolní veřejnosti jako např. přátelé, známý a ostatní, jež se dostanou do blízkosti a mohou pozorovat vztahové konstelace a interakce mezi členy a navenek směrem k ostatním. I vzdálenější příbuzní jako jsou tety, strýcové, bratrance či prarodiče vnímají chování a citové vazby mezi jednotlivými manželi a jejich dětmi. Rodina navenek působí buď kladně jako nositel pozitivní energie a upřímných vzájemných vztahů, nebo je pozorovatelem vnímána spíše v negativním směru a působí jako nevhodné prostředí pro jakékoliv možné soužití. Snad jen odborník by mohl objektivně hodnotit míru kvality či vhodnosti rodinného prostředí. Samozřejmě je podstatné to jak opravdu se rodina projevuje v soukromí a zda vhodně a zdravě působí na vývoj jednotlivých členů a umožňuje jim rozvoj a vhodnou volbu směru budoucího života (Satirová, 2006).

3.1 Pokles porodnosti

V tradiční společnosti se setkáváme také s mnohem větší porodností, ale zároveň i větší úmrtností dětí. Bylo to výsledkem absence prostředků zabraňujícím otěhotnění a také v mnoha směrech méně kvalitní lékařské péči a možnostem medicíny. Až v moderní společnosti s využitím antikoncepce se vztah dítěte a matky stal mnohem užším a citově více zabarveným, jelikož matka rozhodla o možnosti početí dítěte (Horský, Seligová, 1996).

Jelikož se společnost zaměřuje převážně na ekonomickou vyspělost, která následně přispívá k zajištění a rozvoji ostatních oblastí pro stát potřebných, změnil se přístup k očekávání reprodukce rodiny. Členové rodiny se v první řadě podílejí na ekonomickém obratu a jejich výkon v zaměstnání výrazně ovlivňuje materiální podmínky jejich života. Prostřednictvím i dalších sociálních změn se snižuje porodnost. Problémem u nás je velký nárůst lidí v důchodovém věku, kteří již do ekonomiky nepřispívají vlastní aktivitou v zaměstnání. Z těchto důvodů a samozřejmě také uvolněním prostoru Evropské unie se zvedl přísun imigrantů a cizinců z odlišných kulturních prostředí (Helus, 2009). Problémem by mohla být např. menšina romské národnosti, jež je v počtu dětí mnohem produktivnější, avšak kulturní hodnoty a názory jsou odlišné se zatím většinovou společností, což vede ke konfliktům. Tímto trpí fungování rodiny a zajištění budoucího soužití rozdílných názorů.

Proces poklesu porodnosti⁵ je také ovlivněn fenoménem odkládání rodičovství na pozdější věk, což se posouvá se společenským vývojem a celkovým obrazem podávaným veřejnosti. Jedná se především o dostupnost a možnosti vzdělání, upřednostnění kariérního růstu či potřebu seberealizace. Dítě je pak povětšinou výsledkem racionálních úvah a plánování vhodného časového období, aby bylo již předem zajištěno rodinné zázemí a řádně připravená vybavenost domácnosti (Helus, 2009). Pokles porodnosti je v současnosti fenoménem, který je však ovlivněn tzv. „silnými ročníky“ ve kterých se narodilo více dětí než v jiných a tím pádem, když tyto ročníky dospěly a založily si rodiny, mělo to za následek opětovný „baby boom“, tj. vyšší porodnost. Změna pohledu na rodinu se vyvinula spíše v rozhodování rodičů o možnosti mít pouze jedináčka, což je v podstatě volba založená na ekonomickém podkladu, jelikož je jasné, že zabezpečit dítě je finančně náročné. Avšak přirozeným přírůstkem by bylo za dva rodiče také dvě děti, což bývá nyní méně časté. Pojetí volby „jedináčkovství“ je

⁵ Demografický vývoj ukazující pokles porodnosti je vyjádřen v Příloze č. 4 v tabulce shrnující data týkající se reprodukce společnosti.

ovlivněno opět konzumními předsudky, aby bylo v první řadě zajištěno kvalitní a odpovídající vhodné vybavení pro zdravý růst dítěte a bylo zamezeno určitému strádání.

3.2 Význam školy

Škola je nejvýznamnějším prvkem pro výchovnou, socializační a vzdělávací potřebu dítěte. Vzdělávací proces je nejen zákonem stanoven jako povinný, ale i společností je brán za nezbytný podklad pro další rozvoj jedince a jeho možné uplatnění. Populace dětí jsou pak trvale motivovány dosahovat co nejlepších výsledků a také získat co nejvyšší možné vzdělání, které zajistí jak prestiž rodiny, tak i jedinci samotnému otevře cesty ke kvalitnějšímu a vhodně ohodnocenému zaměstnání.

Volba školy je v dnešní době také diskutovaným tématem, které je hlavně ovlivněno kvalitou a množstvím škol, což je ovlivněno populačními explozemi v porodnosti. Rodina, která usilovala o co nejkvalitnější školní výchovu, se začala více zajímat o možnosti soukromého školského systému. V tomto směru se jedná o investici rodičů do školní výchovy a vzdělání jejich dětí. Následně kladou rodiče určitá očekávání na výsledky studentů, kteří musí projevit své nadání a schopnosti. A také rodiče vnímají prostřednictvím hodnocení či konzultací s učiteli prospěch a uplatnění svého dítěte ve vzdělávaném oboru a tím se také usměrňuje jeho budoucí profesní a životní zaměření. Jelikož tedy škola přebírá výchovnou a socializační funkci rodiny a dlouhodobě ovlivňuje vývoj dítěte po psychické i sociální stránce, rodiče by měli být kontrolním a motivujícím článkem ke správnému a harmonickému začlenění a pochopení role žáka a studenta. Jde především o dodržování školní docházky, pochopení významu vzdělání a zajištění možnosti přirozené socializace (Singly, 1999).

Konkurence se státním sektorem by mohla být motivující a směřující k tomu, aby soukromé školy nabízely pestřejší výuku, avšak hlavní otázkou je jejich kvalita, která je rodiči studentů hrazena ve velice vysokých částkách a je tedy otázkou zda je toto ohodnocení vzdělávacího procesu odpovídající a zda je srovnatelné s výchovným procesem ve státním školství. Rodina by měla velice úzce spolupracovat se školou, aby byl zajištěn harmonický přechod z domácí výchovy do výchovy s odlišnými prvky a neznámými nepřírozenými autoritami.

3.3 Postavení členů rodiny

Dnešní společnost bere dítě jako významnou hodnotu, citovou investici zrozenou z mimořádných partnerských vazeb naplňujících společné soužití dvou lidí. V minulosti se pohled a postoje k dítěti utvářeli prostřednictvím prožívaných životních událostí. Dítě se v dobách nemocí, chudoby a válek mohlo stát spíše přítěží a tak jeho ztráta byla běžně prožívanou situací.

Děti byli brány hlavně jako součást rodinných prostředků k rozmnožení majetku, zachování prestiže rodu či pomocná síla v domácnosti, aby byly co nejefektivněji využity pro potřeby rodiny a na emoční vazby prakticky nezbyvalo času a ani pochopení. To je ale dávná minulost, která se postupně přeměňovala a vztahy mezi rodiči a dětmi začaly být intenzivnější a citlivější, samozřejmě v ohledu na kulturní tradice té které společnosti. Rodina se začala více opírat o vzájemná citová pouta a dítě se proměnilo v nástroj budoucnosti a naděje pro další generace na stále lepší a lepší životní podmínky a celkové společenské klima (Dunovský, 1995).

Dřívější pohled na úlohy muže a ženy v rodině a domácnosti byl jasně stanoven a společností uznáván a vyžadován. Muž zabezpečoval finanční stránku a věnoval svůj čas převážně zaměstnání, kde se mohl realizovat, pro rodinu byl spíše vzácností a dle jeho postoje k využití volného času s rodinou se návazně vyvíjeli rodinné vazby. Naproti tomu žena byla brána výhradně do role matky, vychovatelky dětí a pečovatelky o dokonalý chod domácnosti. Následně se žena zařadila také na trh práce, ale kromě finančního přínosu, stále zabezpečovala veškeré domácí činnosti, což bylo a je stále brané za její základní povinnost.

Samozřejmě i tato oblast prochází změnami a pohled na ženu v domácnosti i její možnosti jak být samostatnější jsou nyní mnohem liberálnější. Velice významné pro další kroky v životě a postoj ženy, případně matky, k jejímu samotnému postavení v rodině, domácnosti či na pracovním trhu, se vyvíjejí a stanovují již v průběhu její socializace v rodině. Mnohdy přejímá nebo naopak odmítá vzorce, jež poznala na svých rodičích a podle toho také hledá partnera, který sdílí její názory. Feminismus přinesl jisté nové názory a otevřel ženám mnohé nové cesty a možnosti, avšak i tento postoj by měl být brán jako poradní, upozorňující a varovný hlas. Každá žena by si sama měla dobrovolně zvolit, zda chce být v domácnosti nebo zda se chce věnovat pouze kariéře apod. (Možný, 2002).

Od počátku 20. století se výrazně a hlavně celkem svižně rozvíjel a měnil pohled na rodinu, úlohy muže a ženy a vůbec celkové postavení a význam rodiny ve společnosti. Vše to samozřejmě souvisí s pokrokem doby, s vynálezy a objevy, které nám dnes umožňují opravdu konzumní život založený na možnosti spotřeby všeho. Začala se otevírat dříve nediskutovaná témata, potratu, adopce, antikoncepce, homosexuality a mnoho dalších. Lidé i díky velkému rozvoji komunikačních médií mohli získávat kvantum informací z dostupných zdrojů všech oblastí. Rodina a její členové se začali zaměřovat na vlastní význam pro společnost.

Hlavním zlomem ve všeobecném vnímání je však rovnocennost muže a ženy, kteří jsou bráni jako samostatně jednající soběstačné a schopné bytosti, které pokládají základy ideálu budoucnosti. Ideálním vzorem rodiny, kde budou všichni členi spokojeni a jejich potřeby budou vzájemně uspokojovány v rámci harmonických vztahů a podpory, se stalo především sociální a psychologické klima. K dosažení dokonalosti vede dlouhá cesta, která vyžaduje stálou péči a péči zahrnující nejmenší detaily rodinného života a soužití, které začíná správným a rovným jednáním každého člena. Stále se hledají nové cesty a možnosti nejvhodnějšího směřování rodiny a jejího působení na jednotlivé členy a okolní společnost. Proto je vše pod stálou kritikou a objevují se nová pojetí chápání rodiny a jejího významu. Dále se pak projednávají nové otázky, vedoucí k hledání přijatelných norem či samotných ideálů. Modelová rodina je taková, která je naplněna láskou, rovnoprávností, vzájemnou oporou a respektem, kde je významný každý člen a ten si je vědom nejen své důležitosti, ale také svých schopností a vlivu na budoucnost (Satirová, 2006). Je však vůbec možné dosažení spokojenosti a plné dokonalosti ideálu? Jedná se totiž nejen o udržení vnitřní stability a harmonie rodinných vztahů, ale také o zvládnutí vnějších zásahů a krizových událostí, jež jsou mnohdy neovlivnitelné a způsobují šok. Nové pohledy na rodinu naznačují, že je třeba stále pracovat na pevnosti vnitřních vztahů a také udržovat spolupráci jednotlivých členů ve všech možných životních situacích.

3.4 Role v rodině a význam komunikace

Rodina je tvořena členy, kteří se v rámci svých úloh stavějí do určitých rolí. Můžeme takto vymezit „... role, do nichž je člověk od svého dětství uváděn výchovou v rodině a dalšími zkušenostmi, vyjadřují očekávání sociálního okolí, že se jedinec s určitou společenskou pozicí (určitého věku, pohlaví a socioekonomického statusu) bude v určitých situacích chovat určitým způsobem“ (Nakonečný, 2009; s. 82).

Každý jedinec v průběhu svého života naplňuje určité role, jež jsou po něm požadovány sociálním okolím. V rodině je muž a žena a oba plní určité role, které závisí na jejich postojích, hodnotách a společné domluvě, jako např. muž má roli otce, živitele a žena má roli matky, vychovatelky dětí, pečovatelky o domácnost a také živitelky rodiny prostřednictvím zaměstnání stejně jako muž. Dítě také plní určité role, jako je předškolák, školák, puberták atd.

Osoba se však s rolí nemusí ztotožnit a pak nastává vnitřní problém jedince, který se může velice negativně projevit i navenek. Jestliže plní jedinec očekávání kladená na danou roli, mělo by být sociální okolí v souladu a tím by měli být uspokojovány i vnitřní či vnější potřeby této osoby (Pachl, 1983). Naplňování sociálních rolí není úplně snadnou záležitostí, jestliže se to opírá o nechutenství a jedinec nechce roli přijmout.

Sociální role se mění v závislosti na daném prostředí, jelikož každá situace vyžaduje jiný způsob jednání a s tím je spojen i význam komunikačního partnera, jež také ovlivňuje sociální interakci a jakým směrem se ubírá. Jinak se tedy chovají členové rodiny pouze v úzkém kruhu domácnosti, když si např. plánují víkend a jinak pokud je matka s dcerou v divadle na představení (Hayesová, 1998). Prostředí je opravu velice povzbuzujícím či demotivujícím prvkem, jelikož může dojít ke střetu více rolí v daný moment, což uvede ve zmatek postoj a vnitřní psychické pochody jedince. Jestliže např. matka a zároveň manažerka musí v zaměstnání trávit většinu svého času a z důvodu pracovního vytížení a vysokého finančního ohodnocení se dohodla s partnerem, že místo ní zůstane na rodičovské dovolené, může dojít k odcizení mezi ní a dítětem, což může způsobit krizovou rodinnou situaci.

Pro rodinu je naprostou samozřejmostí přenos informací a vzájemných pocitů prostřednictvím komunikace⁶, která se vyvíjí dle situace a mění svůj význam i emoční stabilitu dle potřeb a prožívání jednotlivých členů.

Komunikační partner tedy vybízí k určitému vzoru jednání a výsledku společné konverzace, do níž se promítají osobní charakterové vlastnosti. Důležitý je výsledek komunikace, který může jedince obohatit, citově povznést či naopak deprivovat. Navíc právě v rodině je

⁶ „Důležitým aspektem sociálních interakcí je komunikace, která je zajišťována vrozenými reakcemi na zrakovou, sluchovou, dotykovou a čichovou stimulaci“ (Nekonečný, 2009; Str. 95).

velice významným prvkem vnímání okolních projevů členů v rámci komunikace, kdy i z těchto gest může rodinný příslušník lecos vnímat. Komunikace je mimo jiné ovlivňována okolním prostředím, kdy se členové rodiny k sobě chovají jinak v soukromí a jinak na veřejnosti, což je obvyklým jevem, který je projevem určité ochrany vnitřních vazeb, což však může zamezit zjištění např. patologických jevů v rodině. V komunikaci dítěte a rodiče se dítě v první řadě socializuje a dále také vnímá roli rodiče a dospělého jedince, kterou v budoucnosti bude také plnit (Hayesová, 1998). Komunikace je úzce spojená se socializací jelikož ji produkuje. V současnosti se komunikace opírá o otevřené vyjadřování vlastních myšlenek a názorů, jelikož sdělení vnitřních pochodů je pro jedince velice významné a sdílný a trpělivý posluchač přiznává tímto způsobem význam tohoto sdělení.

Z pohledu sociální psychologie je velice významná komunikace, jež se prolíná do rolí, které každodenně plní všichni členi společnosti. Sociální interakce, která probíhá prostřednictvím komunikace, se formuje dle názorů, postojů a norem účastníků. Rodinní příslušníci plní své běžné role v rámci standardizovaných činností a zkušeností. Neustále a nekontrolovaně se komunikace prolíná rodinnými vztahy a utváří vzájemné vazby, které svým významem koordinuje a ovlivňuje kladným i záporným směrem. Jedinec v rámci plnění svých rolí očekává v komunikaci od druhého určitou souhru a vzájemná interakce se mění dle situace a ta také ovlivňuje výsledek požadovaný aktéry komunikace. Kromě komunikace v rámci plnění běžných rolí se jedinec potýká s krátkodobějšími a neočekávanými situacemi, jež také vyžadují určité způsoby jednání a ubírání se určitým směrem (Hayesová, 1998).

Jelikož je rodina prostředníkem pro tvorbu sebehodnocení a sebepojetí, tím že se jedinec hodnotí a vnímá především z chování ostatních k němu, je významná především komunikace a důvěra, aby nebyl spíše vystavován nezdravé neopodstatněné kritice než odpovídajícím a motivujícím povzbuzením pro stálost pocitu jistoty, sounáležitosti a potřebnosti. Vnímání sebe sama a vlastní hodnoty pro rodinu i společnost se utváří od nejranějších momentů a zážitků osobnosti. Rodiče jsou nositelem a průvodcem pro vhodné a vzorové chování, ze kterého si dítě přebírá základy pro socializaci a následné samotné uplatnění sebe sama v životě.

Prostřednictvím rodičů se dítě vymaňuje ze závislosti na nich a učí se zodpovědnosti za vlastní jednání, a proto se stále jedná o vlastní prožívání a sebepojetí, které musí být dostatečně jasné a pevné, aby se osobnost jedince dokázala vyrovnat s běžnými i zátěžovými

mi životními událostmi. Souvisí to i se sebeúctou jedince, která by měla být ostatními členy rodiny opečovávána, zdravě povzbuzována a pěstována, aby nevznikalo nepřiměřeně nízké a ohrožující sebevědomí vedoucí ke špatnému vnímání osobnosti a schopností což dále může působit negativně na veškeré činnosti, události a život jedince. Rodina by měla být pojištěm s venkovním světem a vůdcem k nalezení nejlepší vhodné cesty pro prožívání a uspokojování potřeb a života. Zdravá výchova a působení by se mělo promítnout do zdravého sebehodnocení a sebepojetí jednotlivých členů, kteří si budou vzájemnou podporou a pomocí ve všech životních událostech. Špatně fungující rodinné prostředí vede k izolaci rodiny a jejího negativního působení a má neblahé následky vedoucí k patologickým projevům. Jaké vztahy ke svému vlastnímu já si utvoří dítě v rámci rodinného působení, se následně promítají do jeho chování v širším sociálním okolí, kde se jeho sebehodnocení výrazněji prohlubuje a utvrzuje zaměřeným směrem získaným a utvořeným prostřednictvím působení a hodnocení v rodině. Pro dítě jsou důležité projevy důvěry a hodnoty, kdy je dítě oceňováno nejen materiálními prostředky, které bývají v dnešní době více uplatňovány a vyžadovány, ale hlavně a především vřelými a emočními projevy vůči dítěti (Satirová, 2006).

Rodina a role jejích členů se utvářejí stále v průběhu historie a prostřednictvím změn ve společnosti a jí vyznávané kultuře. V tradiční společnosti byli členové rodiny bráni jako sociální okruh pokrevně spřízněných jedinců, kde měl každý své jasně stanovené místo a určitý status, jehož plnění bylo očekáváno a požadováno velice striktně. Např. dcera představovala pro rodinu i pro sebe nástroj k navázání další možné přízně při vhodně zvoleném ženichovi, avšak bylo také nesmírně pečlivě staráno o její panenskost, aby byla zajištěna její čistota a kvality, se kterými bylo spíše obchodováno na sňatkovém trhu než, aby si sama dle svých citů volila svého nastávajícího (Horský, Seligová, 1996). Tento pohled je v dnešní době absolutně nemyslitelný, jelikož sňatek je rozhodnutím především partnerů a rodiče do toho zasahují minimální měrou. Také materiální stránka a určitý požadovaný status ve společnosti si jedinec tvoří sám v rámci svých schopností a možností a tím ovlivňuje kvalitu svého života. I když se také setkáváme s dívkou, která vyznává především materiální hodnoty a dle nich si také hledá partnera, který bude zajištěný a bude mít dostatek finančních prostředků, aby měla jistou hmotnou jistotu. I tak je patrné, že je tento tradiční přístup v našich myšlenkách zakořeněn částečnou měrou, neboť se dcera či syn zabývají tím, jaký dopad bude mít uzavření sňatku na rodinu, z jejíhož úzkého kruhu se tímto vymaní.

3.5 Vývoj partnerských vztahů

Partnerský vztah je především vyústěním souznění a porozumění dvou lidí, kteří vzájemně pociťují určitou fyzickou přitažlivost a psychickou závislost na společně trávených chvílích. Vztahy dvou lidí jsou vždy komplikované, jelikož všichni lidé jsou odlišní a prosto se střetávají jejich rozdílné osobnosti a charakterové vlastnosti. Dynamika partnerského vztahu je různá a odvíjí se od situace i postojů partnerů, kteří se chtějí angažovat a realizovat prostřednictvím emocionálního naplnění.

Manželství je nyní absolutně v rukou individuálních prožitků a voleb dvou partnerů, proto je také velice snadné, že jeden z nich nebo oba posléze začnou vnímat změnu, která má jediné řešení a tím je rozchod. Rozvod je tím pádem také zásadně na svobodné autonomní volbě manželů, kteří však musí zvážit převážně situaci týkající se výchovy dětí a dále vzájemného vypořádání. Jedná se o to, že manželství jako akt autonomie není lákavý, pokud představuje stav nuceného závazku, který bude pociťován jako celoživotní břemeno. Partneři se nechtějí hrnout do předem stanovených vzorových rolí manžela, manželky, otce a matky v rodině a zamezit tak vlastní jedinečnosti. Nesezdané soužití představuje volnou možnost partnerského svazku naplněného převážně chtěnými, rovnocennými a upřímnými prvky. Křehkost vztahu je prohlubována rovnými možnostmi v zajištění jedince samotného ve společnosti po všech stránkách, kdy se žena nežene do svazku z důvodu potřeby materiálního zajištění, jež si není sama schopna zajistit svou prací (Singly, 1999).

V partnerském vztahu je kladen důraz na stále významnější pojetí sexuálního kontaktu, který je často probírán v médiích. Veřejnost připisuje sexuálnímu vztahu mezi partnery velký význam pro harmonii a kvalitu vztahu. Jelikož je však prosazována hlavně individuální potřeba a autonomie jedince ve vztahu, nastává z pohledu sexuálního partnerského soužití problém s fenoménem nevěry. Bohužel nevěra začíná být chápána jako standardní situace, která se stala medializovanou součástí každodenního života, avšak má v důsledcích velice negativní dopad na emoční a celkovou psychickou stabilitu nejen podvedeného jedince.

Partnerský vztah, který vyznává individualitu obou jedinců, rozlišuje a umožňuje každému zvláště prožívat soukromý prostor v rámci zaměstnání a také trávení volného času. Je zde však nutná důvěra a uchování si vzájemné sounáležitosti a spolupráce, aby mohlo být zajištěno osamostatnění v určité oblasti a rozvoj vlastního sebepojetí, ne však na úkor toho druhého. I ve vztahu je totiž stále důrazně vnímána individualita, která může být zachována pouze tím, že jedinci budou vzájemně hledat v sobě samotných a rozvíjet svůj vnitřní obraz.

Tím pádem, když dojde k uspokojení z vnitřní podstaty osobnosti, může být partnerské soužití mnohem harmoničtější (Singly, 1999). Změny v pojetí na partnerské vztahy se projevují především otevřeností ohledně diskuze všech kritických témat týkajících se společného soužití, vzájemné komunikace a citového naplnění. Jestliže se v současnosti klade důraz na projevování svých citů, pak je otázkou jejich ryzost a stabilita, jelikož společnost a stejně tak i vztahy se mění najednou a nenadále.

3.6 Gender

Rodina se vyznačuje především vzájemným působením jednotlivých členů mezi sebou, kteří v rámci této sociální skupiny přispívají k jejímu správnému chodu prostřednictvím plnění svých rolí. Ve společnosti je zakořeněno, že žena jako matka pečuje spíše o citovou stránku dětí a muž jako otec drží nad rodinou pevnou ruku a má přirozenou autoritu. Gender představuje určitý navyklý způsob chování předpokládaný pro ženské a mužské chování, který se odlišuje v rámci jednotlivých sociálních rolí.

„Termín gender označuje to, co se s člověkem daného pohlaví stane (jak se vyvine, jakých vlastností nabude apod.) působením kulturně-sociálních vlivů.“ (Helus, 2009; s. 168).

Gender vyhrocením navyklých postojů přispívá k normalizaci nepřijatelných patologických aktů, jež vedou např. ke skrývání a přijímání domácího násilí. „Násilí na ženách je vnímáno jako specifický kulturně-historický fenomén. Poukazuje na patriarchální kořeny naší společnosti a minulost, kdy výchovné bití manželky či práva na její povolnost byli vnímány jako samozřejmé“ (Machovcová in Sokačová, 2009; s. 64) Změny v pohledu na navyklé způsoby chování se však rozvíjely, publikovaly a veřejnost se začala bránit proti nepřijatelným dopadům zneužití moci muže nad ženou. Fungování rodiny vyžaduje zdravé sociální vazby a nikoliv nucené chování, které je zneužitelné.

Společností je všeobecně bráno jako samozřejmost určité rozdílné chování ženského a mužského pohlaví. Předem ještě než je utvořena psychika jedince, již sociální okolí předpokládá základní zájmy, postoje a produkované chování v určitých situacích podle získaného pohlaví. Genderové role jednotlivých pohlaví jsou přebírány prostřednictvím vzorů produkovaných chováním rodičů dětí, kteří je vnímají jako standardní postupy a přijímají za své. Nátlak ze strany rodiče či vychovatele, pokud se dítě nechová právě v takového genderové

šabloně, může způsobit devastující účinky na vývoj dítěte a především mu neumožňuje vlastní osobitost a tvorbu výrazu jedinečnosti (Helus, 2009).

Pro změny z pohledu gender byl v České republice průlomový rok tzv. sametové revoluce 1989, který znamenal totální změnu celého společenského systému. Co se rodiny týče, nové pohledy se začaly zajímat především o ustálené a zažité role muže a ženy v populaci. Socialistický režim sice udržoval umělou zaměstnanost a tak umožňoval vstup žen na pracovní trh, avšak zároveň stále důrazně prosazoval význam ženy pro udržování domácnosti. Pohled na ženu, která zvládá vypjatou situaci zaměstnání na plný pracovní úvazek a zároveň i starost o domácnost a péči o děti, se stále jen velice těžko rozvolňuje (Sokačová, 2009).

Po roce 1989 se začíná hovořit a hledat řešení na mnoho životních krizových událostí, jež existovaly skrytě a byly vnímány jako selhání, které se musí udržet pouze v soukromí rodinných problémů. Domácí násilí je patologický produkt historicky zakořeněného požadavku a oprávnění muže získat a dovolat se poslušnosti své partnerky (Machovcová in Sokačová, 2009). Na celkové klima rodiny má domácí násilí totální dopad, který je však udržován v soukromí a je velice obtížné zabránit takovému jednání, pokud se pro to sama oběť nerozhodne, což je častým problémem. Nyní je to věcí veřejnou, na kterou se zaměřuje mnoho organizací a preventivních opatření, která jsou státem podporována a alespoň základně legislativně upravena.

Významné tedy bylo, že k nám po roce 1989 začaly pronikat nové myšlenky a služby veřejnosti, kdy se začal vehementně rozjíždět neziskový sektor, který také ovlivnil působení rodiny (Sokačová, 2009). Delší dobu však trvalo poučit se z již historicky ověřených v jiných zemích použitých neziskových systémech, jelikož se neziskový sektor stal samostatným odvětvím závislým na vlastní schopnosti přežít mezi konkurencí a zajistit kvalitní klientský servis.

Postavení a fungování rodiny bylo tedy velice ovlivněnou dobou před a po roce 1989, která vnesla rozporuplné myšlenky a varianty především pro postavení žen – matek ve společnosti, ale také pro celkové volnější a na soukromý zaměřené klima rodinného života.

Ženy před rokem 1989 sice byly v rámci stavu umělé zaměstnanosti na pracovním trhu dobře uplatňovány, avšak byl zde veliký rozdíl z pohledu zaměstnaneckého statutu muže a ženy. Kdy ženy nedosahovaly na kvalifikovanější pracovní pozice a ani platy nebyly vyrovnaně finančně ohodnocovány. Po roce 1989 se otevřely možnosti získání lepšího vzdělání

a zajištění potřebné kvalifikace pro ženy i na mnohem významnější pracovní posty, i když i v dnešní době se žena jen velice těžko vypracovává na opravdu výrazně kvalitní pracovní místo např. v managementu (Wagnerová in Sokačová, 2009). Novým trendem ve společnosti je tedy volnost v rozhodování o budoucím životě, která je podmíněna především schopnostmi a úsilím jedince, jak ženy, tak i muže.

Rodina touto změnou názorů a možností žen týkajících se pracovního zařazení trpí především z důvodu možného pracovního vyčerpání, což může mít za následek snížení kvality života v jiných oblastech. Tento aspekt však podporuje autonomii a individuální postoj jedince k rozhodování o vlastním životě a využití svého potenciálu prostřednictvím práce či jiných činností (Wagnerová in Sokačová, 2009). Proto v podstatě gender stanovuje očekávání kladená na jednotlivé role v rodině, avšak změny, které vyvolává ve společnosti, se potýkají s protichůdnými názory a kritikou. Gender by měl být spíše jakýmsi vodítkem pro pochopení historicko-spoločenských norem a hodnot a pro nalezení vlastního osobitého stylu působení a vyjadřování svých postojů v rodině.

Pohledy na gender se potýkají především s novými riziky vnímanými v konfliktu zajištění rodiny, udržení pracovního místa a zvládnání role rodiče, kde se snaží jedinec vždy o dosažení úspěchu. Kombinace práce a rodiny se považuje za standardní životní cyklus. A varianta rozdělení rolí v rodině na otce – živitele a matku – vychovatelku dětí a pečovatelku o domácnost je stále prvotně akceptovaná. Mnoha lidem tento způsob vyhovuje, vše je tedy závislé na přístupu k generovým zvykům a možnostem dnešní doby a zároveň možnostem rodiny⁷.

3.7 Homosexualita

Dnešní společnost je otevřená mnoha výzvám a prakticky všem debatám týkajícím se lidských potřeb a společenských mravů. Rozhodně se však nejedná o puritánský pohled, jelikož je kladen důraz především na získání povědomí o prožívání každodenního života a uveřejnění všech skrytých myšlenek a témat. Z těchto důvodů se hovoří také o homosexualitě, jejíž vyznávání má hluboký dopad na celkové společenské vztahy, jelikož je částí tolerována a další částí populace zavrhována. Jedná se o určitou historicky skrývanou oblast, která se až díky otevřenosti dnešní společnosti, vyklubala ven.

⁷ (<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022201>)

Partnerský vztah vzniklý mezi osobami stejného pohlaví je v dnešní době stále nezažitým jevem. Společnost je sice stále více a více tolerantní k homosexuálním projevům a otevřeně přiznaným vztahům, avšak stále to není obecně přirozeně přijatou normou chování a takovéto vystupování bývá částí společnosti zavrhováno. Dříve bylo toto chování bráno jako tabu a mnoho homosexuálů žilo běžný život s partnerem opačného pohlaví, plodili děti a nevyčnívali z řady. Ale společnost se vyvíjí a tak se vyvíjejí i její názory a otevřeně se více hovoří o homosexuálních vztazích, které se dají přirovnat jako rovnocenné k partnerstvím heterosexuálním. Právní úprava nyní také podporuje homosexuální vztahy ve formě umožnění uzavření registrovaného partnerství (Pachl, 1983).

Reprodukční a sexuální práva se po roce 1989 rozvolnila a postupně začala být za normu brána nesezdaná soužití, opakovaný rozvod či homosexuální partnerský vztah. Homosexualita se vymanila ze stigmat choroby a je nyní brána jako možné individuální vyznání. Média v tomto směru velice ovlivňují pohled na homosexuální partnery a přenášejí všeobecný obraz a postoje přijímané většinou společností (Ciprová, Sokačová, 2009). Pohled veřejnosti produkovaný sdělovacími prostředky a šířený prostřednictvím vtipů či emailů, se ustálil díky legalizaci registrovaného partnerství. V současné době však ještě homosexuální pár nemá právo adoptovat dítě, jelikož není brán jako vyhovující a plnohodnotné prostředí pro vhodnou a zdravou výchovu. Avšak je jistě mnoho rodin, kde jako rodiče vystupuje pouze jeden heterosexuální partner a kde nedochází k negativnímu vlivu na vývoj dítěte, proč by tomu tak nemělo být u homosexuálních partnerů?

Homosexuální partnerství je tedy sice stále částí společnosti bráno úkosem, ale postupně vznikající tolerantní názory se projektují do mediálního projevu. Snahy o začlenění do společnosti a utvoření všeobecného pochopení se spojují v jednotný obecný názor, který stále hledá objektivní zázemí, které by jasně stanovilo možnosti homosexuálních partnerů⁸. Jedná se především o možnost společné výchovy dítěte, kde se partneři snaží obhájit svoji orientaci a zamezit názoru neadekvátnosti a nekompetentnosti pro danou úlohu rodičů, jelikož význam ženského a mužského vlivu může a nemusí být přeceněn. Pro dítě má jistě velký význam škála rozličných motivů a vzorů, z kterých bude čerpat podněty a inspiraci pro svůj vývoj a jednání.

⁸ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/17508c1633916521de028b77d8493284090cb42f_517_SokolovaSC2009-1.pdf

3.8 Shrnutí

Současné pohledy na změny ve vývoji vztahů v rodině se různí s ohledem na rozdílné názory společnosti. Význam rozmnožování populace prostřednictvím založení rodiny a zplněním dítěte se rozvolnil a rozhodování se přeneslo výhradně na rodiče, kteří navíc vyznávají sice harmonické citové vazby k jedináčkovi jako potomkovi, než volbu vícečlenné rodiny. Změny ovlivňující fungování rodiny se týkají také pohledu na vazby rodiny a školy, která se stala rovnocenným partnerem při výchově a vzdělávání dětí. Navíc určitý úroveň dosaženého vzdělání je standardní normou vyžadovanou společností a školy umožňují studium prakticky v každém věku. Partnerské vztahy procházejí neustálou proměnou, která se však potýká spíše s vnitřními interakcemi a medializovaným pohledem na zamilovanost a uspokojení touhy po nalezení ideálního partnera. Dále se rozšiřuje povědomí o nestandardních partnerských vztazích, jako je homosexuální vztah dvou lidí. Postavení členů a role v rodině se mění především podle požadavků jedinců, kteří hledají v rodině jistotu, úkryt před vnějším světem, avšak zároveň i autonomii vlastního názoru a možnost samostatného rozhodování. Stále diskutovaným souvisejícím tématem je gender, který poukazuje na normalizaci očekávaného jednání členů rodiny.

4. ROZVOD

Rodina je v první řadě formována a naplňována společným soužitím biologicky či formálně příbuzných jedinců. Má dále snahu plnit své funkce a zajišťovat naplňování potřeb svých členů. Bohužel může dojít z různých důvodů k jejímu rozpadu a k zániku společné domácnosti, což vyústí až v rozvodové řízení mezi manžely. V současnosti je významný také jak se staví společnost k tomuto aktu řešení rodinných potíží.

4.1 Problematika a dopady rozvodu

Společnost se stále vyvíjí a rozvíjí také názory a mínění na veškeré aspekty týkající se rodiny, jelikož rodiny tvoří společnost a ta požaduje, aby se rodiny chovaly dle ustálených vzorců. Především náboženské vyznání, které stanovuje posvátnost manželského svazku, dříve neuznávalo a nedovolovalo rozvod. Společnost a její názory se však změnily a monopol církve a jejích názorů byl prolomen již dávno, ale starší generace mají stále zakořeněno tento spíše puritánský pohled. Změny v pohledu na rozvod jsou dány hlavně přijatými a platnými právními normami, jež tuto možnost upravují a stanovují veškeré podmínky (Možný, 2002). Rozvod je velice složitě a unikátně vnímaná situace, která je vnitřně hluboce psychicky prožívána a hodnocena. Vzájemné vztahy se znovu přetvářejí, upevňují či rozpadají a toto všechno závisí na chování a postojích, které se v důsledku rozvodu mohou výrazně lišit od běžného zažitého způsobu rodinného života a vzájemných citových projevů před rozvodem. Rozvodem jsou raněni a psychicky i sociálně poznamenáni všichni účastníci, kteří hledají záchranné činnosti a osoby, jež by situaci usnadnili či dokonce pomohli ke zdárnému řešení. Členové rozpadající se rodiny hledají viníky, příčiny a důvody rozvratu a bohužel často zapomínají na přítomnost a základní potřeby a nutné požadavky ostatních.

Rozvodovost je běžným prvkem ve společnosti a mladí lidé plánující založení rodiny a uzavírající manželství o tomto stavu dobře vědí a někteří na to dokonce spoléhají a tím se pak necítí příliš vázání instituci manželství. Častokrát se dnes objevují páry, které svatbu nepovažují za nezbytnost a žijí ve společném soužití, např. i s dětmi. Tyto páry mohou být právě demotivovány k uzavření manželství situací běžnosti a negativního vlivu rozvodů ve společnosti. Rozvodovost může být z určitého pohledu brána jako současný přirozený jev postmoderní společnosti.

Nelze jednoznačně stanovit, jaké příčiny vedou k rozvodu, jelikož je to velice složitý výsledek komplexních avšak i dílčích skutečností. Podíl na rozvodu může mít věk při uzavření manželství, ekonomická a finanční situace, vzdělanost, etnicita, zda je manželství bezdětné, délka trvání a mnoho dalších faktorů, jež jsou pro jednotlivé partnery důležité a nezbytné pro uspokojení potřeb a zajištění spokojenosti ve vztahu. Děti z rozvedených rodin v dospělém věku mohou přebírat zažitý vzorec chování a může u nich snáze dojít v dospělosti k rozvodu, což ve výsledku, když se rozvodovost stále zvyšuje, může tento aspekt podporovat a rozebíhat dále jeho účinky (Možný, 2002). Celoplošně negativní dopady rozvodu na jedince, který si prožil tuto zkušenost ať už z pohledu odmítnutého či odcházejícího manžela nebo z pohledu dítěte, které vnímá neudržitelnost rodinné kooperace či je zaskočeno pro něj neuvěřitelně abstraktním pojmem rozvodu, jež se vetřel do úplné a navenek funkční rodiny.

Rozvod má totální dopad na veškeré prožívání a chování dítěte, jelikož velice citlivě vnímá změnu chování rodičů a případné ochlazení domácí atmosféry či výrazné změny jako např. stěhování atd. Bohužel partneři se snaží vyřešit své osobní vztahy a spory, aby mohli začít znovu žít, ale často zapomínají jak významně a znepokojivě celé toto „divadlo“ působí na děti, které častokrát jen těžko pochopí důvod a podstatu zkázy rodinné pohody. Rozpad rodiny zamotá vzájemnými vztahy, se kterými se partneři musí vyrovnat vnitřně sami, a proto své pocity obracejí více dovnitř nebo projevují své rozčilení či deprese navenek prostřednictvím nestandardního jednání. Dítě je odtrženo a péče o ně může být nedostačující ať už záměrně či nikoli (Dunovský, 1995). Situace před rozvodem je velice zatěžující, jelikož většinou není jasné, co bude dál, jedná se o uspořádání celé situace a dítě může být rozháráno rozporuplnými pocity vlastní viny či manipulací jednoho z rodičů proti druhému. Po rozvodu se může situace stabilizovat a dítě si v lepším případě, kdy se jedná o spolupráci bývalých partnerů, začne opět hledat jistotu a bezpečí v rámci nového uspořádání. Nebo jestliže si partneři stále nevyřešili vztahy mezi sebou, pak dochází k velice negativnímu působení na dítě, které může být bráno jako prostředník či „hromosvod“ vzájemných problémů a antipatií. Velice vítaná je pomoc odborníka v průběhu rozvodového řízení i po něm, aby bylo zajištěno důstojné a co nejméně zničující prostředí pro další utváření rodinné situace.

Problém nejvíce zatěžující rodinu je krizový stav, kdy nejsou plněny základní funkce a dochází k jejímu rozpadu, což má velice neblahý vliv na všechny aktéry této nesnadné události. Kritickou situací je vznik stresového prostředí uvnitř rodiny způsobený vnitřní nestabi-

lity, která se snaží být skryta pod rouškou udržení společného soužití navenek. Klima, které je rodinou produkováno je určující pro správnou socializaci a vývoj dětí a zároveň je významné pro každého člena jako nástroj udržení vlastní stability, emoční podpory a ochranný štít v situaci nouze (Nakonečný, 2009). V současnosti se právě patologické události více projevují a je kladen důraz na preventivní opatření, jež jsou zprostředkovávána především ve formě informací produkovaných sdělovacími prostředky případně vlastní aktivitou organizací zaměřených na tyto problémy.

Vzrůst rozvodovosti souvisí s klesajícím počtem uzavírání manželství⁹. Jedná se o velice ovlivňující a negativně zabarvený životní zážitek ze strany obou partnerů a dopad na dítě, jež musí projít rozpadem vztahu rodičů a následným soudním procesem, je povážlivě nebezpečný. Tato zkušenost s rozvodem a odděleným životem rodičů je však pro spoustu dětí jakoby přirozeným jevem, avšak vyrovnání se s tímto faktem může působit na psychiku dítěte ještě dlouho poté. Již před rozvodem je vyvíjen tlak na dítě a musí zažívat mnoho stresových situací, ze kterých může negativní postoje a chování vnímat jako obranný mechanismus, který začne také využívat. Nejhorší situací je samozřejmě, pokud rodič využívá dítěte jako prostředek proti svému partnerovi. Pro dítě je dále určující jaké vztahy jeho rodiče začnou projevovat vůči sobě po rozvodu, jedná se o vztah s rodičem, kterého dítě vídá méně. Důležité je tedy, aby bylo zajištěno co nejvhodnější prostředí pro výchovu dítěte, aby bylo zamezeno tvorbě nefunkčního okolního působení. Proto nesmí docházet k zanedbávání¹⁰ či týrání a rodič by měl být stále aktivní, aby zajistil rozmanitou výchovu svému svěřenci (Havlík, Kóřa, 2002).

Můžeme se zde zmínit i o variantě, kdy i po rozvodu rodič najde nového partnera a tento nevlastní rodič musí navázat vztah s dítětem. Jestliže si tedy rodič, který má dítě v péči, např. matka, najde nového partnera a přivede ho do domácnosti, dítě se musí adaptovat na novou skutečnost a také se srovnat s fatálním koncem možného obnovení vztahu rodičů. Rozhodující je to jak působí noví partneři a jak se projevuje ve vztahu k dětem, které nejsou

⁹ Sňatečnost a rozvodovost je zkoumána v Příloze č. 2, která ukazuje vývoj od roku 1950 do roku 2008. Mezi těmito jevy je jakási přímo úměrná vzájemná vazba, která ovlivňuje oboustranně kvantitu objemu uzavírání manželství a ukončení prostřednictvím rozvodu.

¹⁰ „Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, obecně označovaný v anglosaské literatuře jako Child Abuse and Neglect (CAN) a odtud převzatý i do naší terminologie, je soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jsou výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejichž nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte“ (Dunovský, 1995; s. 15).

jeho vlastní krví. Avšak pro dítě je nejvíc traumatizující, jestliže tento vztah nevydrží a matka vystřídá více partnerů, mezi nimiž hledá vhodného jedince pro doplnění rodiny.

Dítě se tak musí neustále potýkat s výraznými změnami v domácím rodinném prostředí, které je takto nestabilní a adaptace na nového příchozího člena je velice komplikovaná, jelikož může být dítětem přijata či odmítnuta, což dále určuje vývoj vzájemných vztahů a celkové harmonie rodiny. Do této situace navíc zasahuje biologický rozvedený rodič, který je odtržený od situace v rodině a vzniku nových vazeb. Mnohdy si dítě musí zvyknout na absolutně nový obraz o partnerském soužití, jelikož vztah je jiný a jeho projevy se také odlišují od citového propojení bývalých manželů (Dunovský, 1995). Jestliže se dítě musí setkat s relativně neočekávaným rozvratem rodinného soužití, vznikají u něj nové prožitky vedoucí k nestabilitě psychického vývoje. Rodina přestává plnit své funkce a především vyvíjí nátlak na zvolení požadovaného a vhodného postoje jednotlivých členů. Častokrát se v dnešní době jedná o střídavé péči rozvedených rodičů, kteří se zvláště snaží zajistit adekvátní naplňování běžných očekávání a potřeb dítěte. Tuto situaci velice ovlivňuje výsledná finanční a materiální zajištěnost rodičů, na kterou mohlo rozdělení majetku a soudní vypořádání silně dopadnout. V těchto případech je stěžejní jak se i dítě dokáže vypořádat se změnami.

Zánik manželství prostřednictvím rozvodu je umožněn právní úpravou. Jestliže vztah dvou lidí došel neodvratitelného poškození a jedinou cestou jak vyřešit tuto situaci je rozvod, pak se musí partneři obrátit na soud, jež dále rozhodne, jak se situace bude vyvíjet. V první řadě se však jedná s ohledem na blaho a potřeby dětí, které budou rozvodem velice poznamenány a proto se musí rozhodnout, kterému rodiči budou svěřeny do péče a jak budou dále stanoveny podmínky styku s druhým rodičem a podmínky výživného. Jestliže je manželství bezdětné, situace není příliš komplikovaná, pouze se jedná o ekonomickou a majetkovou stránku věci, jež dokáže odborník velice dobře posoudit a rozhodnutí soudu, případná dohoda mezi rozvádějícími se partnery přispějí k rychlému vyřešení situace (Pachl, 1983). Legální úprava rozvodu zamezuje zneužití práv jednoho manžela proti právům druhého, ač se to týká v první řadě možností ohledně rozhodnutí ve věci zajištění péče nebo uznaných povinností vůči dětem. Společnost přijala rozvody jako nutné zlo pro umožnění jakési druhé šance nespokojenému partneru či únik z patologického prostředí a ochranu zdraví jak manžela, tak i dětí.

V souvislosti s daty uvedenými v Příloze č. 3¹¹ se dozvídáme o rostoucí rozvodovosti dlouhodobě trvajících manželství až po 20 letech. Jedná se o partnerství vzniklá v minulosti spíše v důsledku společensky ovlivněných životních cest, kde bylo manželství vyústěním i krátkodobější známosti. Se změnou pohledu na spokojené manželství a na vyjádření autonomie jedince ve vztahu, se nyní partneři odváží k závažnému kroku a osmělí se osamostatnit a hledat dalšího vhodného partnera. Souvisí to také s dospělostí dětí, které opouštějí domovy a rodiče ztrácejí důvod pro udržení vzájemného svazku. V jistém směru s přirozenými rozvody, které se častokrát odehrávají v prvních letech trvání manželství ještě bez přítomnosti prvního potomka, se setkáváme nejčastěji.

4.2 Syndrom zavrženého rodiče

Rozvod sám o sobě je velice komplikovaná situace, která klade nesmírně těžký psychologický nátlak na prožitky dítěte, jež se v této nepřirozené situaci neocitá vlastní vinou, avšak dopadá na něj veškerý tlak vnějšího okolí a důsledky rozpadu vztahu rodičů.

Pokud se rodiče nedohodli mezi sebou a jejich rozvodové vypořádání muselo být rozhodnuto soudem, pak je tato situace o to víc zátěžová pro dítě, které je zmatené a hledá chyby, proč rodina nevydržela pohromadě. Jednalo-li se o soustavné konflikty mezi rodiči, pak se může stát, že začnou dítě používat jako prostředek k zranění svého bývalého partnera. Jeden rodič pak vyvíjí psychický nátlak na své dítě a snaží se, aby vina a vše negativní padlo na druhého rodiče, který se v daný moment nemůže bránit. Dítě si jen nesmírně těžko vybírá mezi rodiči a také svým rodičům věří, a proto pak může po trvalém nátlaku na haněného rodiče zanevřít a převzít nepravdivé nebo zveličené názory. Toto může přerůst až do nepřátelského stádia a absolutního převzetí názorů rodiče, který svůj vliv stále využívá proti druhému rodiči, čímž vzniká syndrom zavrženého rodiče. V němž se navíc přidává negativní postoj samotného dítěte, které si samo začne utvářet určité scénáře a postoje vůči pomlouvanému rodiči a tím se utvrzuje ve svých závěrech (Gardner, 1996).

Jestliže má rozvod, který neproběhne právě v soucitném duchu, tak výrazný vliv na dítě a jeho vztahy k rodiči, pak je jeho negativní dopad silně alarmující.

Syndrom může nastat tedy za situace, kdy konflikty mezi sebou absolutně nezvládají řešit, aniž by do nich nevtáhli své dítě. Dále pak v případech, kdy se jedná o svěření do péče

¹¹ Tabulka vyjadřující demografický vývoj v ČR po stránce počtu obyvatel, sňatků a rozvodů.

a soud má rozhodnout, který rodič je vhodnějším a může nabídnout kvalitnější péči, kdy se rodiče snaží zalíbit a zavděčit svým chováním tak, aby je dítě vnímalo jako nejlepší možnou variantu. Jiná je samozřejmě situace, kdy došlo k rozpadu rodiny z důvodu špatného zacházení ze strany jednoho z rodičů, např. týráním, což vyústí v prožívané nepřátelství vůči rodiči (Gardner, 1996).

4.3 Shrnutí

Rozvod je velice nestabilní situace a ohrožující událost, která vnáší do rodinného prostředí a vztahů zátěž prostřednictvím rozpadu stabilního rodinného zázemí. Velký vliv má na všechny aktéry, kteří se v dané situaci těžko orientují a hledají své místo v rodinném kruhu, který přestává poskytovat bezpečné harmonické útočiště. V současnosti je konec manželství vyústěné rozvodovým řízením v celku běžným procesem, se kterým se setkává velká část dětí. Dopad na psychickou stránku jedinců je závislý na důsledcích a podmínkách, které vedly k rozvodu a také na jeho průběhu, jelikož se jedná o krizovou situaci a manželé si v první řadě mezi sebou vypořádávají vzájemné vztahy. Negativní dopady důsledků rozvodu se promítají v následných vztazích a mohou způsobit výkyvy a změny ve vztazích dětí a rodičů. Jedná se mimo jiné o syndrom zavrženého rodiče, který trpí zmatenými a vyhraněně zápornými postoji projevovanými svým potomkem.

ZÁVĚR

Pro zajištění stability populace a pochopení společenského významu rodiny je důležité zamyslet se nad změnou v současném pohledu na rodinu jako celek a také prostředek výchovy nového člena společnosti.

Zvolené téma bylo „Sociologický a psychologický pohled na rodinu“. Ve své bakalářské práci jsem popisovala rodinu jako nejvýraznější aspekt ovlivňování psychiky, charakteru, sociálního vnímání a chování jedince. Dotkla jsem se změn ve skladbě rodiny a jejích členů a významu jejich vzájemných interakcí, které se v rámci společenského vývoje mění. Dochází tak k tvorbě nových rodinných norem, očekávání a postojů v rámci rodinného soužití a celospolečenského pohledu na rodinu jako základní stavební prvek společnosti.

Jako cíl jsem stanovila popsat význam změn a vývoj chápání rodiny v současných trendech. Z pohledu společnosti můžeme hovořit o pozitivních změnách, které se týkají informovanosti a projevování zájmu o detailní pochopení potřeb rodinného života. Společnost se věnuje globálnímu pohledu na potřeby společnosti a zajištění především sociálních i občanských práv pro každého člena.

Jak se mění očekávání kladená na tradiční skladbu členů rodiny? Tradiční složení rodiny, která sestává z matky, otce a dětí, a kteří mají v rámci udržení harmonie a stability normalizované vzájemné postavení, se rozvolňuje. Projevuje se společností propagované zaměření na udržení individuality jedince a jeho autonomní postavení vůči vlastnímu životu, který ovlivňuje naplňování sociálních rolí v rodině. V kontextu s vnímáním genderu se rozvolňují vztahy a očekávání a proto se jedinec v první řadě zaměřuje na seberealizaci.

Rozvod se stává běžným kritickým úsekem v rodinném životě, formujícím lidský přístup k otevřenému vyjádření a hledání vlastního sebepojetí a místa v životě, prostřednictvím nalezení ideálního partnera a prožití citového naplnění. Nejbolestnější negativní dopad s možnými patologickými vyústěními má rozvod na psychiku a celkovou stabilitu dětského vývoje.

Jaké jsou témata, o nichž se nyní hovoří otevřeněji a jak je nahlíženo na vývoj funkcí rodiny a rolí v rodině? V bakalářské práci jsem se dotkla stálých fenoménů, jako je vnímání poklesu porodnosti a zrovnoprávnění homosexuálního partnerského soužití. Společnost se mění a díky stálému rozvoji je tolerantnější a chápavější k potřebám všech svých členů. Ro-

dina dále plní funkce popsané v první kapitole, avšak s určitými obměnami, kdy se přenáší pozornost spíše na emocionální a ekonomickou funkci, jež dále určují vývoj rodinného života. Významným působením na jedince v rodině je vliv masmédií, která jsou všudypřítomné a manipulativní. Rodina by se měla stát ochranným prostředkem proti negativním vnějším vlivům hromadných sdělovacích prostředků a technické vybavenosti, avšak spíše se stává prostředníkem a konzumentem. Dalším velmi zásadním tématem je vyplnění volného času, jelikož služby poskytované společnostmi se zaměřují právě na kvalitu života jedince a přesycenost možností se projevuje na kvalitě života a požadavcích lidí.

Pochopení významu rodiny a hledání pravdy jak zajistit harmonii a stabilitu v rodinných konstelacích a vzájemných vztazích je z mého pohledu filozofickou otázkou, která se může opřít o zjištění z praxe osobního života. Jestliže patří výchova a reprodukce k základním funkcím rodiny, bylo by přínosem zabývat se hledáním nejvhodnějších vlivů a metod k utvoření stabilního rovnoprávného a spokojeného člověka – osobnosti, která bude nahlížet na své okolí s nadhledem a vnitřním psychickým harmonickým uspořádáním a bude tak základem pro blahobyť budoucí generace.

Resumé

Téma bakalářské práce je „Sociologický a psychologický pohled na rodinu“. V obsahu práce je pojednáváno o základních funkcích a potřebách rodiny v kontextu dnešního pohledu společnosti. Popis se týká především vnímaných změn v základních funkcích rodiny v rámci dopadu společenských změn a celkového vývoje společnosti a názorů na nynější postavení rodiny. Další kapitoly pojednávají o formách a možnostech zakládání rodiny a vývoji významu partnerských vztahů. Významnou oblastí, která je zmiňována, je socializace jedince ve společnosti ovlivňovaná především působením rodiny, ale také vnějšími vlivy např. ze školního prostředí. V důležitých prvcích ovlivňujících působení rodiny na její členy i na venek je popsán důraz na kvalitu trávení volného času, vliv masmédií a také oporu státu směřovanou k stabilizaci rodiny. Následně se práce zabývá současně vnímanými změnami pohledu na vztahy v rodině, naplňování rolí a postavení jednotlivých členů. S tím souvisí také zmínka o významu genderu a pojetí homosexuálního partnerského vztahu. Významnou kapitolou je rozvod, na který je nahlíženo jako na současného tvůrce krizových situací a nového směřování rodinných konstelací.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o tématu „Sociologický a psychologický pohled na rodinu“. Zaměřuje se na popis základních prvků rodiny a zjištění zásadních proměn ve vývoji rodinných vztahů. Význam práce lze spatřit v shromáždění současných problémů, které ovlivňují fungování rodiny a její celkové chápání z pohledu společnosti. Práce je určena jako zdroj informací týkající se nových trendů především pro širokou veřejnost.

Klíčová slova

Rodina, socializace, sociální interakce, partnerské vztahy

Annotation

This thesis treats of a subject „Sociological and psychological view of family“. It focuses on a description of family elements and learning essential changes in a development of family relationships. The meaning of this work can be seen in gathering present problems that influence a function of family and its general comprehension from a view of society. The work is intended as information source concerning new trends especially for a wide public.

Keywords

Family, socialization, social interaction, relationships

Použitá literatura a prameny

1. DUNOVSKÝ, J.: *Dítě a poruchy rodiny*. 1.vyd. Praha, Avicenum, 1986, 139 s.
2. DUNOVSKÝ, J.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. Vyd. Praha, Grada, 1995, 245 s. ISBN 80-7169-192-5.
3. GARDNER, R. A.: *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha, Nakladatelství JAN, 1996, 140 s. ISBN 80-85529-22-X.
4. HAVLÍK, R., KÓŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha, Portál, 2002, 174 s. ISBN 80-7178-635-7.
5. HORSKÝ, J.: *Rodina našich předků*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 143 s. ISBN 80-7106-195-6.
6. MOŽNÝ, I.: *Česká společnost, nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd. Praha, Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-7178-624-1.
7. MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha, Sociologické nakladatelství, 2002, 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
8. MLČÁK, Z.: *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. 1. vyd. Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1996, 150 s. ISBN 80-7042-452-4.
9. NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha, Academia, 2009, 499. ISBN 978-80-200-1679-9.
10. SOKAČOVÁ, L. (ed.): *Gender a demokracie, 1989 – 2009*. Praha, Gender Studies, 2009, 112 s. ISBN 80-86520-64-1.
11. PACHL, L.: *Malá abeceda rodiny*. 1. vyd. Praha, Panorama, 1983, 320 s.
12. SATIR, V.: *Kniha o rodině*. 2. vyd. Praha, Práh, 2006. 357 s. ISBN 80-7252-150-0.
13. SINGLY, F.: *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Prah, Portál, 1999, 128 s. ISBN 80-7178-249-1.
14. ŠKOVIERA, A.: *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd. Praha, Portál, 2007, 142 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

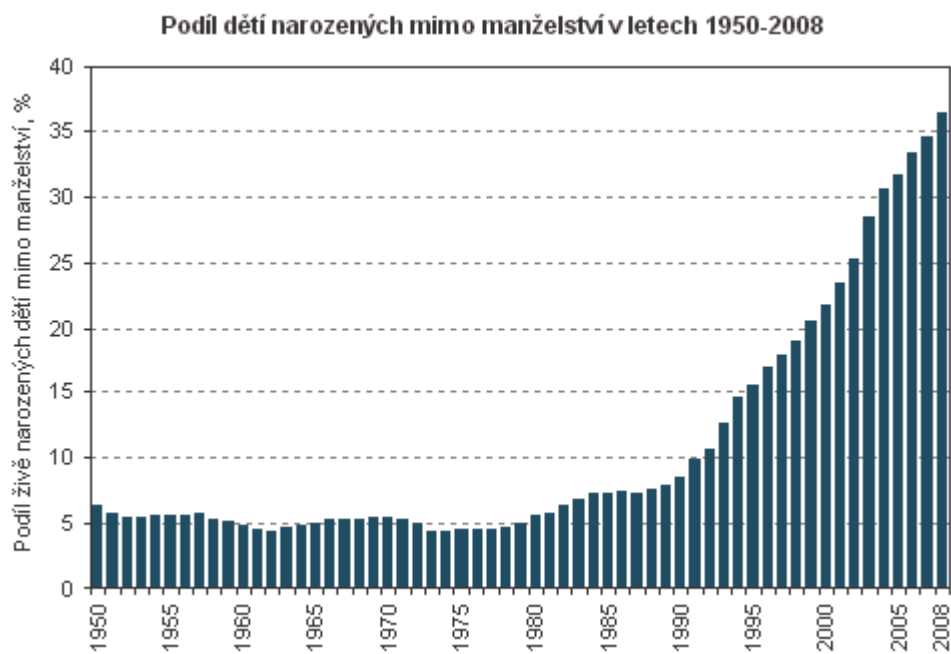
15. TRNKA, V.: *Děti a rozvody*. 1. vyd. Praha, Avicenum, 1974, 216 s. ISBN 08-083-74.
16. VYBÍRAL, Z.: *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. 1. vyd. Praha, Portál, 2003, 175 s. ISBN 80-7178-812-0.
17. SOKOLOVÁ, V.(2009) Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. Zdroj: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/17508c1633916521de028b77d8493284090cb42f_517_SokolovaSC2009-1.pdf. 2. 4. 2010.
18. MAŘÍKOVÁ, H. (2009) *Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí*. Zdroj:<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2009022201>. 1. 3. 2010.
19. Webové stránky Českého statistického úřadu [online] dostupné na www.csucr.cz.

Seznam příloh

1. Graf: Podíl dětí narozených mimo manželství
2. Graf: Sňatečnost a rozvodovost v ČR 1950 - 2008
3. Tabulka: Demografické schéma situace v ČR v letech 1999 – 2008, 1. část
4. Tabulka: Demografické schéma situace v ČR v letech 1999 – 2008, 2. část

Příloha č. 1

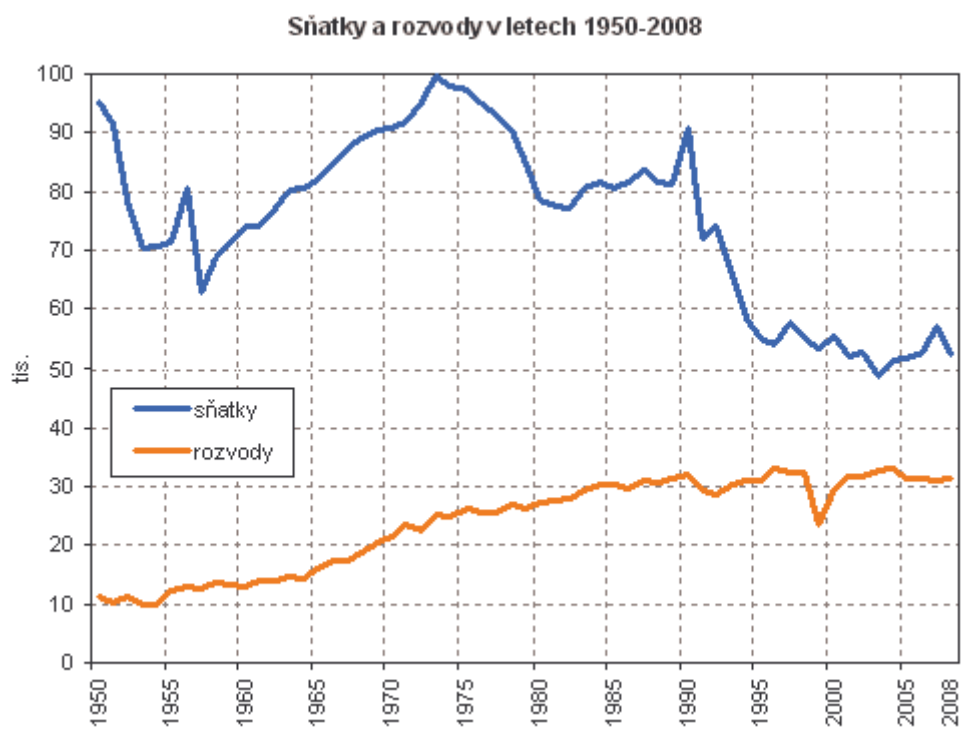
Graf: Podíl dětí narozených mimo manželství

Zdroj:http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2008

Příloha č. 2

Sňatečnost a rozvodovost v ČR 1950 – 2008

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatky_a_rozvody_1950_2008

Příloha č. 3

Demografické schéma situace v ČR v letech 1999 – 2008, 1. část

Ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet obyvatel k 31. 12. (v tis. osob)	10 278	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221	10 251	10 287	10 381	10 468
muži	5 001	4 997	4 968	4 967	4 975	4 981	5 003	5 026	5 083	5 136
ženy	5 277	5 270	5 238	5 237	5 237	5 240	5 248	5 261	5 298	5 331
v tom podle rodinného stavu (v %):										
svobodní/é	37,3	37,4	37,6	37,7	37,9	38,1	38,3	38,6	38,8	39,2
ženatí/vdané	47,6	47,4	46,6	46,2	45,8	45,4	45,0	44,6	44,2	43,8
rozvedení/é	7,6	7,8	8,2	8,4	8,7	9,0	9,3	9,5	9,7	9,8
ovdovělí/é	7,5	7,4	7,6	7,6	7,5	7,5	7,4	7,4	7,3	7,2
Sňatky	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447	51 829	52 860	57 157	52 457
Průměrný věk svobodných ženichů	28,5	28,8	29,2	29,7	30,2	30,5	30,7	31,0	31,1	31,4
Průměrný věk svobodných nevěst	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7	28,0	28,1	28,4	28,5	28,7
Sňatky na 1000 obyvatel středního stavu	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0	5,1	5,1	5,5	5,0
Rozvody	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288	31 415	31 129	31 300
z toho podle délky trvání manželství (v letech):										
0-1	1 293	1 263	1 298	1 270	1 331	1 283	1 157	1 280	1 376	1 555
2-5	5 402	6 559	6 521	6 580	6 548	6 395	5 984	6 066	5 767	5 889
6-9	5 265	6 302	6 289	5 761	5 590	5 737	5 245	5 578	5 330	5 126
10-14	4 418	6 180	6 960	7 000	7 148	6 994	6 089	5 681	5 424	5 148
15-19	2 759	3 797	4 408	4 772	5 188	5 439	5 521	5 479	5 480	5 493
20 a více	4 520	5 603	6 110	6 375	7 019	7 212	7 292	7 331	7 752	8 089
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,8	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2	12,0	12,3	12,3
Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (v %)	59,9	64,2	65,1	64,3	63,1	62,9	61,4	60,5	59,1	58,1
Úhrnná rozvodovost (v %)	32,5	41,4	44,7	45,7	48,0	49,3	47,3	48,7	48,7	49,6
Rozvody na 1000 obyvatel středního stavu	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2	3,1	3,1	3,0	3,0

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989

Příloha č. 4

Demografické schéma situace v ČR v letech 1999 – 2008, 2. část

Ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Živě narození	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211	105 831	114 632	119 570
z toho mimo manželství	18 426	19 792	21 276	23 459	26 713	29 839	32 409	35 259	39 537	43 457
z toho mimo manželství (v %)	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7	33,3	34,5	36,3
Živě narozené děti podle věku matek při porodu:										
do 19 let	5 347	4 468	3 827	3 795	3 713	3 659	3 502	3 490	3 534	3 610
nad 40 let	731	749	852	918	1 033	1 150	1 276	1 463	1 670	1 889
Průměrný věk matky při narození dítěte	26,9	27,2	27,5	27,8	28,1	28,3	28,6	28,9	29,1	29,3
Průměrný věk matky při narození prvního dítěte	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3	26,6	26,9	27,1	27,3
Úhrnná plodnost	1,133	1,144	1,146	1,171	1,179	1,226	1,282	1,328	1,438	1,497
Počet porodů celkem	88 286	89 754	89 425	91 502	92 335	96 078	100 546	103 985	112 605	117 429
jedno dítě	86 829	88 363	87 887	89 979	90 729	94 246	98 607	101 855	110 285	115 032
dvojčata	1 427	1 368	1 525	1 502	1 591	1 813	1 926	2 115	2 298	2 381
trojčata	29	22	11	20	14	19	13	15	22	16
čtyřčata	1	1	2	1	1	-	-	-	-	-
Počet porodů jednoho dítěte na jeden porod vícetčete	59,6	63,5	57,1	59,1	56,5	51,4	50,9	47,8	47,5	48,0
Živě narození na 1000 obyvatel středního stavu	8,7	8,8	8,9	9,1	9,2	9,6	10,0	10,3	11,1	11,5
Potraty	52 103	47 370	45 057	43 743	42 304	41 324	40 023	39 959	40 917	41 446
z toho umělá přerušeni těhotenství	39 382	34 623	32 528	31 142	29 298	27 574	26 453	25 352	25 414	25 760
Úhrnná potratovost	0,696	0,631	0,602	0,584	0,564	0,549	0,530	0,527	0,537	0,540
Potraty na 1000 obyvatel středního stavu	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1	4,0	3,9	3,9	4,0	4,0
Umělá přerušeni těhotenství na 1000 obyvatel středního stavu	3,8	3,4	3,2	3,1	2,9	2,7	2,6	2,5	2,5	2,5
Přirozený přírůstek	-20 297	-18 091	-17 040	-15 457	-17 603	-9 513	-5 727	1 390	9 996	14 622
Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel středního stavu	-2,0	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7	-0,9	-0,6	0,1	1,0	1,4
Celkový přírůstek	-11 523	-11 552	-25 591	-3 167	8 186	9 122	30 502	36 110	93 941	86 412
Celkový přírůstek na 1000 obyvatel středního stavu	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8	0,9	3,0	3,5	9,1	8,3

Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr> od roku 1989